

Plaats- en huisnamen in het centrum van Turnhout

door Ann MARYNISSEN

INLEIDING

Turnhout, de hoofdstad van de Antwerpse Kempen en een van de uitgestrekste gemeenten in de regio, is vanouds een stad met een drukke handels- en landbouwactiviteit. Die intense economische activiteit, met een centrum dat op nijverheid en handel is gericht en gehuchten die op landbouw zijn aangewezen, wordt weerspiegeld in de plaatsnamen. Toen ik in 1985 als licentiaatsverhandeling een "Bijdrage tot de toponymie van Turnhout en Oud-Turnhout" schreef, verzamelde ik in het rijke stadsarchief meer dan 3000 verschillende plaatsnamen uit beide gemeenten. Hoewel de Turnhoutse plaatsnamen alleen stof genoeg boden voor een verhandeling, heb ik ook de plaatsnamen uit de buurgemeente in de studie opgenomen. Een scheiding tussen Turnhout en Oud-Turnhout, dat pas in 1858 een zelfstandige gemeente werd, zou immers kunstmatig zijn geweest: in Turnhoutse bronnen vond ik tal van Oud-Turnhoutse plaatsnamen en omgekeerd.

Wegens de omvang ervan is het niet mogelijk om het hele Turnhoutse en Oud-Turnhoutse namengoed in een tijdschriftartikel te behandelen; een selectie uit het materiaal was noodzakelijk. Ik heb een ruimtelijk selectie criterium gekozen: in deze bijdrage worden enkel de plaatsnamen uit het centrum van Turnhout besproken, dat zijn de namen die in een straal van één km rond de Grote Markt liggen: in het noorden tot aan de Sint-Theobalduskapel, in het oosten tot aan de Steenweg op Mol, in het zuiden tot aan het Stadspark, in het westen tot aan de spoorweg. De plaatsnamen van de gehuchten Papenbrugge, Lokeren, Stokt, Heizijde, Oosthoven, Zevendonk, Schorvoort en Winkel vallen bijgevolg buiten het bestek van deze bijdrage.

Een gevolg van de keuze om enkel de plaatsnamen uit het centrum te behandelen, is dat het aantal toponiemen, d.w.z. namen van velden, akkers, weilanden e.d. relatief beperkt is. Meer dan de helft van het materiaal bestaat uit huisnamen, terwijl ook het merendeel van de straatnamen te vinden is in het hartje van de stad.

In tegenstelling tot de meest recente bijdrage over de toponymie van Turnhout (door R. Van den Eeckhout, 1983), die steunt op materiaal uit oude uitgegeven bronnen, is mijn verhandeling volledig gebaseerd op onuitgegeven, oorspronkelijk archiefmateriaal. Voor dit artikel heb ik

het materiaal uit mijn verhandeling aangevuld met de namen uit deze uitgegeven bronnen: nl. het cijnsboek van het land van Turnhout uit 1368, dat het volledigst is uitgegeven door J. Van Gorp (1934), het afschrift van dit cijnsboek uit 1417, dat gepubliceerd is door J.E. Jansen (1935), twee latere cijnsboeken uit 1514-1561 en 1600 (uitgave J.E. Jansen, 1935) en tenslotte F. Verbiests aanvullingen op deze registers (gepubliceerd in 1950, 1951 en 1953) met de oudste cijnsrollen van Turnhout uit 1340 en nog andere cijnsen uit het Turnhoutse vóór 1400 en 1450.

Alleen al wegens hun ouderdom kunnen deze bronnen niet ontbreken in een historisch-evolutieve toponymie. Het cijnsboek uit 1368 en zijn afschrift uit 1417 is het omvangrijkste en voor de plaatsnamen het belangrijkste register uit de reeks. In de cijnsrol uit 1340 worden vooral namen van personen vermeld, vaak met hun plaats van herkomst erbij, maar plaatsnamen in strikte zin bevat deze rol nauwelijks.

Het merendeel van het materiaal uit mijn verhandeling is afkomstig uit de bedezettersboeken die vermoedelijk eind 17de-begin 18de eeuw (datering ante quod) voor de vier hoofdstraten van Turnhout (Gasthuisstraat, Herentalsstraat, Otterstraat, Potterstraat) en voor de belangrijkste gehuchten vervaardigd zijn. Hierin werd genoteerd hoeveel elke belastingplichtige in een reële en in een personele bede te betalen had. Een tweede rijke bron, ouder dan de bedeboeken, zijn de schepenregisters. Deze registers omspannen de 15de, 16de en de eerste helft van de 17de eeuw. Ze worden met de tijd omvangrijker. Zes van deze registers heb ik geëxcerpeerd, één per kwarteeuw of halve eeuw.

In het centrum van Turnhout zijn vele namen, afgezien van formele variatie, eeuwenlang dezelfde gebleven. Vele namen zijn ononderbroken overgeleverd, van de 14de tot de 18de eeuw, en zijn herkenbaar tot op vandaag. In het centrum van de stad stoten we zonder twijfel op het stabielste deel van de Turnhoutse plaatsnamen. Voor de landbouwgehuchten in de periferie, die in die periode als gevolg van de toenemende landbouwactiviteit sterk verkaveld werden, geldt daarentegen dat mijn verhandeling vooral de 17de-18de-eeuwse situatie weergeeft. Vele van die plaatsnamen, die stukken land met een kleine oppervlakte aanduiden, zijn op dit ogenblik niet meer in gebruik. Dat neemt niet weg dat op een moderne kaart van Turnhout ook in het centrum heel wat nieuwe (straat)namen staan die bij de uitbreiding van de vroegste bewoningskern tot stand zijn gekomen.

De Turnhoutse plaatsnamen uit het centrum heb ik gegroepeerd in drie rubrieken: straatnamen, microtoponiemen en huisnamen. Per rubriek heb ik ze alfabetisch gerangschikt. Voor elke plaatsnaam heb ik een trefwoord, d.i. een representant in moderne spelling, gekozen. Na dit lemma volgen de attestaties in chronologische volgorde. Ieder excerpt begint

met de datum van attestatie, dan volgt het eigenlijke citaat, waarin de plaatsnaam gecursiveerd is. Tenslotte komt de bronvermelding: het sigel van het register en het folionummer, recto (r) of verso (v). Bij de excerpten uit de uitgegeven cijnsboeken ontbreekt de bronvermelding, aangezien deze ook in de publicatie zelf niet vermeld is. Het jaartal aan het begin geeft dan evenwel uitsluitend over de bron: een excerpt uit 1600 zonder bronvermelding is afkomstig uit het cijnsboek van dat jaar. Bij homoniemen, dit zijn gelijkkluidende plaatsnamen met een verschillende ligging, heb ik binnen het lemma een onderverdeling met letters (a., b., c. enz.) gemaakt. Zo wordt duidelijk dat de betreffende plaatsnaam meer dan één plaats aanduidt.

Ik heb de toponiemen uit de bronnen steeds genoteerd mét context. Die context bevat meestal een indicatie over de ligging van de plaatsnaam, hetgeen voor de lokalisering van de plaatsnamen van groot belang is. Indien uit de context niets was af te leiden over de ligging van het toponiem en ik dus enkel de bron had als houvast voor de situering, heb ik die plaatsnaam niet opgenomen. Ik heb immers gemerkt dat in het bedeboek over bijvoorbeeld de Gasthuisstraat niet uitsluitend plaatsnamen worden vermeld die in de Gasthuisstraat of haar directe omgeving te situeren zijn, maar dat dit boek evenzeer plaatsnamen uit de omliggende gehuchten bevat. Een bedezettersboek over een Turnhoutse wijk blijkt niet enkel de beden op stukken grond in die wijk te bevatten, maar is territoriaal ruimer. Huisnamen heb ik in dergelijk geval wel opgenomen: hier is gebleken dat haast alle huizen die met naam genoemd worden, geconcentreerd zijn in het centrum van de stad. Buiten het stadscentrum treffen we nauwelijks huisnamen aan. Het beeld van de Turnhoutse huisnamen is dan ook nagenoeg volledig.

Na het lemma volgt zo mogelijk een verklaring of een toelichting bij de naam. Voor de verklaring van de huisnamen heb ik gebruik gemaakt van een studie over de huisnamen in Lier en van een boek over de Maaseikse huisnamen. Het is duidelijk dat de huisnamen in de middelgrote Vlaamse steden grote overeenkomsten vertonen. Heel wat huisnamen uit Lier en Maaseik komen ook in Turnhout voor. De naamgevingsmotieven bij deze groep namen blijken vaak dezelfde te zijn. Tenslotte heb ik de Turnhoutse huisnamen gegroepeerd per straat, zodat een overzicht van het aantal huizen en de aard van de namen per straat wordt geboden.

1. PLAATSNAMEN

1.1. Straatnamen

Het stratennet van het Turnhoutse stadscentrum heeft in de loop van vijf eeuwen weinig veranderingen ondergaan. De vier hoofdstraten die uitkomen op de Grote Markt, nl. de Gasthuisstraat, de Herentalsstraat, de Otterstraat en de Potterstraat (nu Patersstraat), maar ook de Klinkstraat, de Tichelarijstraat, de Wouwerstraat, de Korte en Lange Begijnenstraat, de Kwak(kel)straat, de Korte Gasthuisstraat en de Grote Markt zelf zijn al in de 15de of de 16de eeuw geattesteerd. We nemen aan dat ook hun ligging dezelfde gebleven is.

Enkele andere namen die Turnhoutenaars bekend in de oren klinken, hebben een jongere geschiedenis: de Beekstraat, de Bentelstraat, de Smalvoortstraat en de Vianenstraat worden voor het eerst vermeld in de achttiende eeuw.

Enkele namen hebben een naamswijziging ondergaan: de Baron Frans Du Fourstraat is in Turnhout in de volksmond wellicht nog bekend als het Papenstraatje, maar die naam is pas in de 18de eeuw ontstaan en kwam in de plaats van de oudere benaming Kortstraat. De naam Kortstraat werd overigens ook gebruikt voor de Korte Begijnenstraat, die bovendien terzelfdertijd Oudaanstraat werd genoemd. Naar analogie met de naam Oudaanstraat voor de Korte Begijnenstraat, werd de Lange Begijnenstraat ook wel Lange Oudaanstraat genoemd. De Potterstraat wordt in het begin van de 18de eeuw voor het eerst Patersstraat genoemd. Terwijl de overgang van Potter- naar Pater- slechts een kleine formele verandering betekent, wijzigt de naaminhoud van “pottenbakker” naar “pater” (minderbroeder). Halfweg de 17de eeuw wordt aan de Kwakstraat een lettergreep toegevoegd: Kwakkelstraat.

Een aantal straatnamen tenslotte zijn verloren gegaan: de Akkerstraat, het Boeksstraatje, de Grote Meerstraat, de Lazerijstraat, de Molenweg, de Singel (voor de Grote Markt). Ook de namen van de marktplaatsen, met uitzondering van de Grote Markt, zijn in onbruik geraakt: de Botermarkt, de Graanmarkt, de Havermarkt, de Korenmarkt, de Varkensmarkt.

1. AKKERSTRAAT
  - a. 1525: stuck landts gelegen inde potterstraet oest aende *ecker straet*, SR995 156r; 1525: aende cappel van sinte theeuwarts oest aende *ecker straet*, SR995 181r; 1601: eckerken gelege(n) inde potterstrate, comende oost ind *Eckerstrate*, SR 1026 3r; 1602: aen Sinte Ewouts Capelle oost aen *deckerstraete*, SR1026 18v.
  - b. 1525: hofstadt gelegen inde otterstraet, achter aen de *eckerstraet*, SR995 174r; 1601: inde(n) grooten beyntel, suyt, west, noort aen(de) *ecker wech oft strate*, SR1026 28v; 1602: inden grooten beijntel aen(de) langhehaege west de *eckersteraet*, SR1026 22v.
2. BEEKSTRAAT
1759: het *beeckstraettien*, O 30v; 1984: *Beekstraat*, K.
Zijstraat van de Otterstraat. Eindigt bij de Mermansstraat. De Maasloop liep hier. De straat werd in de volksmond “Nonnenweg” genoemd, naar de religieuzen die hier een kleuterschool oprichtten.
3. BEGIJNENSTRAAT
1460: huysinge en(de) hovinge gelegen inde *beghijnenstrate*, SR975 36r; 1500: huysinghe en(de) hovinge gelegen inde *baghijnenstraet*, SR977 229v; 1514: opter hoeck van de *beghynestrate*; 1514: huys hof in de *Begynenstrate*; 1525: huysinghe en(de) hovinghe geleghen inde *baghijnstraet*, SR995 131v; 1550-51: huys hof gelegen tot Turnhout inde *baghijn(en)straet*, SR1009 264r; 1650: huijsinghe west de *beggijnestraet*, SR1032 40v; vóór 1714: in de *begijne straet*, P 174v; vóór 1714: in de *beggijnestraet*, P 174v; 1768: het *beggijne straetien*, P 93v; 1984: *Begijnenstraat*, K.
Straat aan het Begijnhof. Verbindt het Zegeplein met de Oude Vaartstraat. Andere benamingen zijn geweest: Lange Begijnenstraat (naar analogie met Korte Begijnenstraat) en Lange Oudaanstraat.
4. BENTELSTRAAT
vóór 1721: *beijntel straettien*, D 133v; 1984: *Bentelstraat*, K.
De Bentelstraat begint aan de Nieuwstad en komt uit in de Otterstraat. In 1844 “Oranje Voetweg” genoemd. Deze straat bakent aan de westzijde het gebied af met de naam “Grote Bentel”, eertijds een uitgestrekt akkerveld dat tot in Oud-Turnhout reikte.
5. BOEKSSTRAATJE
1651: neffens de Warande opden hoeck van *het Boecxstraetken*, SR1032 51r.

6. BOTERMARKT

vóór 1727: aen *de botmerck*, G 80v; vóór 1727: de nieuwe *Botermerck*, G 79v; 1759 huijs ende hof aende *botmerck* oost de bolbaen, west de Lange begijnestraet, O 61v.

Heet nu het "Zegeplein", het plein dat grenst aan de Grote Markt. Vroeger werd er vooral boter en vis verkocht, vandaar de naam. Het pleintje werd in 1922 omgedoopt tot "Zegeplaats". In dat jaar ontulde kroonprins Leopold er nl. een groots monument ter nagedachtenis van de gesneuvelde burgers uit de Eerste Wereldoorlog.

7. GASTHUISSTRAAT

1417: op huys hof, inde *Gasthuisstrate*; 1460: huysinge geleghen inde *gast(huys) strate*, SR975 35v; 1481: huysinge geleg(en) inde *gast(huys) strate*, SR975 63r; 1481: aende *gast(huys)strate*, SR975 63v; 1500: huijsinghe en(de) hovinghe gelegen inde *gasthuisstraet*, SR977 240v; 1500: huysinge en(de) hovinge gelegen inde *gast(huys)straet*, west aende cortstraet, SR977 220v; 1525: huysinghe en(de) hovinge gelegen inde *gasthuysstraet*, SR995 116v; 1525: huysinghe en(de) hovinge gestaen inde *Gasthuysstraet*, SR995 121r; 1545-46: inde *gasthuysstraet* aenden stheenwech, SR432 11v; 1550-51: *de gasthuysstraet*, SR1009 16r; 1600: huysinghe gelege(n) Inde *gasthuysstrate*, SR1026 11r; 1600: *Gasthuysstraet*; 1602: huijshof gelegen inde *Gasthuijstraete*, SR1026 9r; 1650: inde *Gasthuijs straet*, SR1032 18v; 1650: inde *Gasthuijstraet*, SR1032 42v; vóór 1727: *Gasthuysstraet*, G 1r; 1984: *Gasthuisstraat*, K.

De Gasthuisstraat begint aan de Zeshoek en leidt naar de Grote Markt. Het is een zeer oude straat, die haar naam dankt aan het gastenhuis dat daar al vóór 1300 was opgericht. Reizigers verbleven er één nacht, om dan hun reisweg voort te zetten. Pas vanaf het begin van de 17de eeuw werd het gastenhuis een ziekenhuis. In 1875 werd dit overgebracht naar de Warandestraat.

8. GRAANMARKT

1759: *de graenmerck*, O 93r.

9. GROTE MARKT

1460: aende *merck*, SR975 31v; 1514: *de merck*; 1514: op huys hof aende *merck*; 1525: opte *merck*, SR995 74v; 1550-51: tot Turnh(out) aende *merck*, SR1009 244v; 1600: *de merck*; 1601: opte *merck*, SR1026 7v; vóór 1727: aenden *Merck*, G 75v; 1984: *Grote Markt*, K.

In het centrum van Turnhout. De markt ontstond in de onmiddellijke nabijheid van een beschermende burcht, het kasteel, op een kruispunt waar destijds belangrijke handelswegen samenkwamen. Na de verwoesting van Turnhout in 1338 door de Gelderlander Willem van Saffenberg werd als schadeloosstelling het privilege geschonken van de zaterdagse markt, die hier sedertdien ononderbroken gehouden wordt.

10. GROTE MEERSTRAAT

vóór 1714: *de groote meirstraat*, P 89r.

11. HAVERMARKT

1651: aen(de) *havermerck*, alhyer, oost/noort het kerckhoff, west de pleyne, SR1032 50v.

12. HERENTALSSTRAAT

1460: inde *hee(re)ntals strate*, SR975 43r; 1460: inde *he(re)ntals strate*, SR975 37r; 1460: vande *he(re)ntalsche strate*, SR975 35v; 1481: inde *hee(re)ntalsche st(ra)te*, SR975 74r; 1500: huijsinghe en(de) hovinge gelegen inde *hee(re)ntals straet*, SR977 232r; 1514: in de *Herenthalsstrate*; 1514: in de *Herentalstrate*; 1514: in de *Herenthalsstraete*; 1525: huys hoff gelegen inde *hee(re)ntals str(aet)*, SR995 93r; 1525: huysinghe en(de) hovinghe gelegen inde *herenthals straet*, SR995 37r; 1550-51: huys ende hoff gelegen tot Turnhout inde *hee(re)nthals straet*, SR1009 55r; 1600: huys hoff inde *herentalstrate*, SR1026 21r; 1600: huys hoff inde *herentals strate*, SR1026 45r; 1600: huys hoff inde *Herentalsstraete*; 1602: suiijt het molenstraetken west *de herentals straet*, SR1026 1v; 1650: inde *Herentalstraet*, SR1032 39r; vóór 1714: inde *herentalsche straet*, P 23v; vóór 1725: *de herentalsche straet*, H 32v; vóór 1727: inde *herentals straet*, G 62v; vóór 1727: *Herentalsse Straet*, G ongef.; 1984: *Herentalsstraat*, K.

De Herentalsstraat begint aan de Grote Markt en gaat over in de Graatakker. Deze straat behoort tot de oudste van de stad. Het verkeer van en naar Herentals verliep hierlangs. Kort na de Eerste Wereldoorlog is er een poging geweest om de straatnaam te veranderen in Kardinaal Mercierstraat. De nieuwe naam vond echter geen ingang, daar de oude té zeer in de volksmond verankerd was.

13. KLEIN STRAATJE

1500: huysinghe en(de) hovinghe gelegen inde coortstraet oest aen *cleijn straetken*, SR977 307r.

14. KLINKSTRAAT

1443: inde Otte(r) strate, westw(er)t aen die *klynk strate*, SR975 3r; 1481 huysinge gelegen inde ott(er)st(ra)te west aende *clynck st(ra)te*, SR975 78r; 1514: In de *Clinckstrate* opte Maze; 1600: In de *Clinckstraet* opte Maze; 1601: ecker gelegen inden cleynen beyn-tel suyt aen(den) eckerpat, noort aende *clinckstrate*, SR1026 15r; 1650: acker geleghen inde *Clinckstraet*, SR1032 54r; vóór 1727: schuere gestaen inde *clinckstraet* by de vier evangelisten, G 59r; vóór 1727: inde *klinckstraet*, G 82v; 1984: *Klinkstraat*, K.

Zijstraat van de Otterstraat, komt uit in de Bentelstraat.

15. KORENMARKT

1651: huijsinghe gestaen aen(de) *corenmerckt* alhyer, SR1032 64r; 1759: *de corenmerckt*, O 17r.

16. KORTE BEGIJNENSTRAAT

1514: in de *Corte Baginestrate* (opt oudaen); 1602: ecker gelegen inde *cortte bagijnestraete*, SR1026 16r; vóór 1714: van de *cortte beggynestraet*, P 116r; vóór 1714: huys inde *cortte beggijnestraet*, P 49r; vóór 1714: huijs gelegen inde *cortte beggijne* ofte audaen *straet*, P 94r; 1984: *Korte Begijnenstraat*, K.

Zijstraat van de Begijnenstraat, komt uit in de Patersstraat. Vroeger ook Oudaanstraat geheten.

17. KORTE GASTHUISSTRAAT

1545-46: inde *cortte gasthuysstraet*, RR432 9v; 1550-51: ecker gelegen inde *cortgasthuys straet* aldaer men gaet na loke(re)n, SR1009 189v; 1550-51: inde *cortgasthuysstraet* na lokeren te gane, SR1009 248r; 1550-51: inde *cort gasthuys strate*, SR1009 162v; 1550-51: een huys hoff gelegen tot Turnhout in de *cortte gasthuysstraet*, SR1009 110v; 1550-51: ecker gelegen tot Turnhout inde *cortgasthuysstraet*, SR1009 141r; 1600: *Corte Gasthuysstraet*; 1601: ecker gelegen teynden de *cortte gasthuysstrate* int block, SR1026 2v; 1650: acker geleghen inde *Cortte Gasthuijstraet*, SR1032 56r; 1650: den voetwech totte *Corttegasthuysstraet*, SR1032 19v; vóór 1727: *de korte gasthuysstraet*, ZW 1v; vóór 1727: *de Corte gasthuysstraet*, G 30r; 1845: nr. 37: *Korte Gasthuis straet*, weg van Turnhout naer de Papenbruggestraet, AB 6; 1984: *Korte Gasthuisstraat*, K.

De Korte Gasthuisstraat begint nu in de Gasthuisstraat en gaat over in de Eigenaarsstraat. Ook de huidige Rubensstraat maakte deel uit van deze straat in 1845. De Korte Gasthuisstraat wordt in oude documenten soms ook "cortstraet" genoemd.

18. KORTSTRAAT

a. 1460: eusel gelegen inde *Coert strate*, SR975 44r; 1481: huysinge, suytw(er)t aende *cortte strate*, SR975 76r; 1481: inde *cortst(ra)te* die tot pape(n)brug(en) waert out gaet, oest opte(n) wat(er)loop, SR975 83r; 1500: inde gasth(uys)straet west aende *cortstraet*, SR977 220v; 1500: inde *coortstraet* oest aen cleijn straetken, SR977 307r; 1525: huysinghe en(de) hovinghe gelegen inde *cortstraet*, SR995 67v; 1550-51: een(en) ecker gelegen inde *cortstraet* daer men na papenbruggen gaet, SR1009 111r; 1600: huyshoff gelegen inde *cortte straet*, SR1026 3v.

Is nu de Korte Gasthuisstraat.

b. 1481: huysinge gest(aen) inde *cortte strate* d(ie) tot oesthoven waert vutgaet, SR975 97r; 1482: inde *cortte st(ra)te* tot oesthoven w(er)t vutgaende, SR975 97r; 1514: Den Oyversnest int *Cortstraetken*; 1525: huysinghe en(de) hovinghe gelegen inde *cortstraet* na oesthoven te gaen, SR995 151r; 1550-51: huysinge en(de) hovinge gelegen tot Turnh(out) inde *cortte straet* na oesthoven te gane, SR1009 40v; 1550-51: inde *cortstraet* daer men na oesthoven gaet, SR1009 219v; 1600: *Cortstraetken*; vóór 1727: in het *kort straetien* naer Oosthoven, G 23v.

Bedoeld is het "Papenstraatje", sinds 1955 "Baron Frans Du Fourstraat" genaamd.

19. KWAK(KEL)STRAAT

1417: op een eusel inde *Quackstrate*; 1417: opte *Quaecstrate*; 1443: driesch geheiten den verren hof gelegen inde *quack strate*, SR975 2v; 1482: aende *quack st(ra)te*, SR975 98v; 1514: eusel gelegen inde *Quackstrate* opten loop; 1525: driessch gelegen inde *quackstraet*, SR995 122r; 1550-51: inde *quackstraet*, SR1009 30v; 1600: *Quackstraet*; 1600: *Quacstraet*; 1601: byde *quackstrate* alhyer in dotterstrate, SR1026 19r; 1602: *de quackstraet*, SR1026 6r; 1650: inde otterstraat, zuijt *de quackstraet*, SR1032 33v; 1650: huys hoff inde Otterstraat zuijt *de quackstraet*, SR1032 33v; 1650: huijs hoff inde Otterstraat zuijt de mase west *de Quacstraet*, noort de otterstraet, SR1032 53v; 1651: dries geleghen in(de) *Quack straet*, SR1032 67r; 1651: stuck landts geleghen in(de) *Quackelstraet*, geheeten celis acker, SR1032, 62v; vóór 1714: acker inde *quackelstraet*, P 22r; vóór 1717: *het Quackelstraettien*, He 89r; vóór 1727: *de quackstraet*, H 78r; 1984: *Kwakkelstraat*, K.

Zijstraat van de Otterstraat.

20. LANGE BEGIJNENSTRAAT

1601: huijshof gelegen inde *lange bagijne straete*, SR1026 19r; vóór 1714: huys tegenover het casteel in *de lange beggijnestraet*, P 172r; vóór 1714: huys gestaen op den hoeck van de *lange* ende corte *beggijnestraet*, genaempt den Lammerenbergh, P 109r; 1759: *de Lange begijnestraet*, O 61v.

Is nu de Begijnenstraat. Ze werd vroeger ook wel de Lange Oudaanstraat genoemd, naar analogie met de (Korte) Oudaanstraat, thans Korte Begijnenstraat.

21. LAZERIJSTRAAT

1550-51: huys ende hoff gelegen en(de) gestaen tot Turnhout inde *Lazaryestraet* deur de gasthuysstraat, SR1009 16r.

22. MOLENPAD

1550-51: aenden *molenpat*, SR1009 38v; 1600: inde molenthiende, oost *den molenpat*, SR1026 14r; 1601: ecker gelegen inde molenthiende suyt aenden *path*, SR1026 35r; vóór 1717: *den molen pat*, He 115v; vóór 1725: *den molenpat*, H 18r; vóór 1727: *den molenpath*, G 76r; vóór 1727: *den molenpath*, G 26r; vóór 1727: *den Molenpadt*, G 1r; vóór 1727: *den path*, G 37v; vóór 1727: *den padt*, G 10v.

23. MOLENSTRAAT

1602: twee hofsteden gelegen suijt *het molenstraetken* west de herentalstraat, SR1026 1v; vóór 1714: huijs gelegen in *de molenstraet* by den loockeren molen, noort het begijnhof, P 140r; 1984: Molenstraat, K.

Straat van de Zeshoek naar de Spoorwegstraat.

24. MOLENWEG

vóór 1714: den *meulenwegh*, P 58r; vóór 1714: den *meulenwegh*, P 58r; vóór 1727: den *Molenwegh*, G 13v; 1845 nr. 230: *Molenwegsken*, exploitatieweg van de Meirestraat naer den Molen en naer den Baeldyk, AB 14.

Is nu de Beirenmolenstraat en een gedeelte van de Oude Vaartstraat. Hier stond eertijds een beermolen, een ronde stenen molen op een berm. In 1913 werd de Molenweg tot een straat omgevormd.

25. OTTERSTRAAT

1417: op huys hof inde *Otterstrate*; 1443: huysinge gelegen inde

Ott(er) strate, westw(er)t aen die klynk strate, SR975 3r; 1460: huysinge en(de) hovinge gelegen inde *otterstrate*, SR975 38r; 1463: suytwert opten hoeck ingaende ter *Otterstraten* waert, SR975 ongef.; 1481: huysinge geleg(en) inde *ott(er)st(ra)te*, SR975 65r; 1500: huijsinge en(de) hovinghe gelegen inde *ott(er)straet*, SR977 265r; 1514: van der *Otterstrate*; 1525: huysinghe, hovinghe en een driessch geleghen inde *otterstraet*, SR995 57r; 1525: driessch geleghen inde *ott(er)straet*, SR 995 32v; 1550-51: huys hoff gelegen tot turnout inde *otterstraet*, SR1009 122r; 1600: huyshoff gestaen inde *Otterstraete*, SR1026 2r; 1600: *Otterstraet*; 1602: huijshoff gestaen inde *Otterstraete*, SR1026 2r; 1650: huysinghe geleghen in *d' Otterstraet*, SR1032 6r; vóór 1727: inde *Otterstraet*, G 62r; 1759: *de otterstraet*, O 15v; 1984: *Otterstraat*, K.

Begint aan de Grote Markt. Gaat over in de Steenweg op Mol.

26. OUDAANSTRAAT

1514: *Oudaenstraetken*; 1525: *de oudaenstraat*, SR995 35r; 1525: aende *oudaenssche straat*, SR995 36r; 1550-51: een huys hoff geleghen inde *oudaen straat*, SR1009 193v; 1600: *Oudaenstraat*; vóór 1714: huijs gelegen inde corte beggijne ofte *oudaen straat*, P 94r.

Is de huidige Korte Begijnenstraat.

27. PAPENSTRAATJE

vóór 1714: *het papestraettien*, P 8r; vóór 1714: int *papenstraettien*, P 2r; vóór 1727: *het papenstraetien*, G 78v.

Straat van de Grote Markt naar de Hovenierstraat. Op 6-6-1955 omgedoopt tot "Baron Frans Du Fourstraat". Baron Du Four (1871-1945) was eigenaar van de firma Brepols.

Het Papenstraatje wordt in oude documenten ook vermeld als "de kortstraat naar Oosthoven", zie KORTSTRAAT.

28. POTTERSTRAAT

1417: op huys hof inde *Potterstrate*; 1444: huys geleg(en) inde *pott(er) strate*, SR975 1r; 1460: huysinge en(de) hovinge gelegen inde *pott(er)straet*, SR975 32r; 1481: huysinge geleg(en) inde *pott(er)st(ra)te*, SR975 70r; 1481: huysinge geleg(en) inde *pott(er)st(ra)te*, SR975 85r; 1500: huijsinghe en(de) hovinge gelegen inde *pott(er)strate*, SR977 243v; 1514: op huys hof inde *Potterstrate*; 1525: huysinghe en(de) hovinghe gelegen inde *potterstraet*, noortwest aende oudaenssche straat, SR995 36r; 1550-51: huys hoff geleghen tot Turnhout inde *potterstraet*, SR1009 48v; 1600: huys-

hoff gelegen tot Turnhout Inde *potterstrate*, SR1026 6r; 1600: *Potterstraet*; 1601: huijshoff gelegen inde *Potterstraete*, SR1026 23v; 1650: huijs hoff gelegen inde *potterst, aet*, SR1032 10r; 1714: inde *potterstraet*, P 25r; 1714: inde *potterstraet*, P 10r; vóór 1714: int *patersstraetien*, P 1r; vóór 1714: in *de patersstraet*, P 22v; vóór 1727: inde *potterstraet*, G 16v.

Is nu de “Patersstraat”, één van de vijf straten die uitkomen op de Grote Markt. Heette eeuwenlang “Potterstraat”. De huidige benaming verwijst naar de paters minderbroeders die zich in deze straat kwamen vestigen.

29. SINGEL

1463: aenden *Singhel* van Turnout, SR975 ongef.; 1481: huysinge geleg(en) aenden *Singel*, SR975 79v; 1481: aenden *Singhel*, SR975 65r; 1500: huysinge en(de) hovinge gelegen aenden *Cingel* van turnout, SR977 218r; 1514: aende *cingel* vande merct; 1525: aenden *cinghel* van turnh(out), SR995 48v; 1550-51: huysinge soe gelegen aend(en) *Cinghel* van Turnhout, SR1009 50r; 1600: *den chingel* van de merckt; 1600: aende *Cingel* alhier, SR1026 8v; 1602: aen(den) *Cingele*, SR1026 17v; 1650: huijsinghe gestaen inden *Cingule*, SR1032 29r; vóór 1727: *de singule*, G 65v; vóór 1727: aende *Cingule* van de Merckt, G 1r.

Is de Grote Markt.

30. SMALVOORTSTRAAT

vóór 1714: inde *smalvoortstraet*, P 97v; vóór 1727: inde *Smalvoortstraet*, G 87r; vóór 1725: *het smalvoort straettien*, H 86r; 1984: *Smalvoortstraat*, K.

Vertrekt aan de Graatakker, richting Parklaan. Wordt in de Atlas der Buurtwegen van Turnhout en Oud-Turnhout (1845) vermeld als “Ijzeren Kruiswegske”, in de Atlas der Waterwegen (1881) als “Grunstestraat”.

31. SMISKENSWEG

1845 nr. 252: *Smiskens weg*, weg van Turnhout naer den Papenbruggestraet, AB 19.

Is nu de Smiskensstraat, op 25-6-1956 officieel zo genoemd naar het daar te situeren toponiem “de Smissen”.

32. TICHELARIJSTRAAT

1460: eusel gelegen inde Tichelrye, noertw(er)t aende *Tychelrijstrate*, SR975 33r; 1460: eeusel gelegen inde tichelerije, oest aende *tychelerye strate*, SR975 35r; 1461: aende *tichelriestrate*, SR975 49r; 1481: block gelegen inde *tychelrye st(ra)te*, SR975 78r; 1500: driessche gelegen inde *tichelrijestraet*, SR977 277v; 1514: Wouwerstrate oft *Ticheleryestrate* (bij tBegynhof); 1550-51: drye driesschen all aen een gelegen ende gestaen inde *Tighelrye straet*,

SR1009 118r; 1600: *tichelrystrate*, SR1026 24v; 1600: *Ticheleryestraet*; 1600: *Tichelrijstraat*; 1602: inde *Tichelrijstraete* aen(den) lokermolen, SR1026 22v; 1602: driesch gelegen opde heijssyde inde *Tichelrijstraete*, SR1026 32v; 1651: driesch geleghen in(de) *Tichlerijstraet*, SR1032 27v; vóór 1714: driesch gelegen in de *tichelerijestraet*, P 184v; vóór 1717: in de *tighelderijstraet*, He 116v; vóór 1717: *de tighelderij straet*, He 116v; vóór 1727: inde *Tichelrije straet*, G 36v; vóór 1727: Driesch, gelegen inde *tichele-rijstraet*, oost t' Beggijnhof, G 40v; vóór 1727: *de tichelreystraet*, G 54r; vóór 1727: *de Tichelrye straet*, G 8v; 1759: in de *tichelreyste-straet*, O 22v; 1881: *Tiggelery Straat*, AW alg pl; 1845 nr. 201: *Tichellerystraet*, exploitatieweg van de Hertoginnestraet naer de Voorste en Agterste Heyzydestraet, AB16; 1984: *Tichelarijstraat*, K.

Straat van de Guldensporenlei naar het Kanaal. Was eeuwenlang een veel langere straat, die tot aan de Heizijde liep. Sinds de aanleg van het Kanaal heet de straat aan de overzijde van het Kanaal Veldekensweg.

33. VARKENSMARKT

1514: huis hof den sleutel achter tkerckhof op de noortsijde neffen den Pellecaen, oost Pellecaen, zuyt *de verckensmerckt*; 1600: op huys hoff den Sleutel achter tkerckhoff op de noortsijde, oist geweest Nicaes van Caverson, nu den Cleynen Enghel, zuyt *de verckensmerckt*.

34. VIANENSTRAAT

vóór 1727: *Vianenstraet*, G 57v; 1759: *het vianenstraettien*, O 10v; 1984: *Vianenstraat*, K.

Verbindt de Kruishuisstraat met de Korte Gasthuisstraat.

35. WOUWERSTRAAT

1481: driesch geleg(en) inde *wouw(er) strate*, SR975 90v; 1500: in eenen driessche gelegen inde *wouwerstraet*, SR977 242r; 1514: *De Wouwerstrate* achter tbeginhof; 1514: in de Tiegelrye, noort de fermerye, oost aent straetcken geheeten *de Wouwerstrate*; 1514: *Wouwerstrate* oft Ticheleryestrade (bij tBeginhof); 1525: twee driesschen gelegen inde *wouwer strate*, SR995 39r; 1550-51: inde *wouwer straet*, SR1009 81v; 1550-51: inde *wouwerstraet* achter het baghynhoff, SR1009 173v; 1600: *Wouwerstraet*; 1600: *Wauwerstraat*; 1602: *de wouwerstrate*, SR1026 21r; vóór 1717: *de wouwerstraet*, He 10r; vóór 1727: gelegen inde *Wouwerstraet*, G 21r; vóór 1714: *het wouwerstraettien*, P 87v; 1984: *Wouwerstraat*, K.

Straat van de Begijnendreef naar de Elisabethlei. In de Atlas van de Buurtwegen (1845) "Kleine Wouwerstraat" genoemd. Hier lagen vijvers die door leemuitgravingen ontstaan waren.

1.2. Microtoponiemen

De plaatsnamen die akkers, dreezen, velden, weilanden e.d. in het centrum van Turnhout aanduiden, zijn vaak geen lang leven beschoren geweest: een aantal ervan zijn slechts één keer geattesteerd, meestal in de 18de eeuw, toen het landbouwareaal sterk versnipperd raakte. Dat geldt niet voor de namen van iets grotere gebieden, die over het algemeen ouder zijn en een langere overlevering hebben: Grote en Kleine Beek, Graatakker, Oudaan, Smalvoort, Smissen, Tichelrij, Warande, Wouwer. Met deze namen zijn straatnamen gevormd, hetgeen het behoud ervan in de hand werkte.

1. ACHTERSTE DRIES

1651: dries geleghen in(de) Tichelrije genaempt *den achtersten driesch*, SR1032 64v; 1759: eenen driesch in de tichelrijstraet genaempt *den achtersten driesch* oost den voorsten driesch, O 132v.

Zie ook: VOORSTE DRIES

2. ACHTERSTE KASTELEINS

vóór 1717: Driesch gelegen als voor genaempt *D'achterste castleijns*, west de Tichelrijstraet, He 13v.

Zie ook: VOORSTE KASTELEINS

3. BEEK

1600: huys hoff inde herentalstrate mette twee driess(chen) geheeten *de beke* en(de) den halven ecker, SR1026 21v; 1600: driesch geheeten *de Beke* gelege(n) inde herentalstrate, west de voers(eide) strate, SR1026 25r.

Zie ook: GROTE BEEK, KLEINE BEEK

4. BERMAN EN LINTHOF

1481: stuck erfs geheiten *den berman en(de) den lynthof*, SR 975 83v; 1481: inden *lynthof en(de) den berman* geleg(en) opte graetecker, SR975 100r; 1481: stuck erfs geheiten *den lynthof ende berman*, SR975 69r.

Het huis dat op deze gronden stond, droeg dezelfde naam.

5. BIESDRIES
vóór 1714: driesch genaemt *den bies driesch*, oost het pest huijs, P 186v.
Ligt naast de akker "Hoog en Laag".
6. BLINDE AKKER
1600: *Den blynden ecker* (over de groote beke).
7. BLOK(SKE)
a. 1601: ecker gelege(n) teynde(n) de cortte gasthuysstrate int *block*, SR1026 2v.
b. vóór 1717: onder de heijsijde thiende acker genaemt *het blockxken* oost de tichelrijestrijdt, suijs het gasthuijs, He 121v; vóór 1717 acker gelegen in de Tichelrijstraet, genaemt *het blocxken*.
8. BOGAARDRIES
vóór 1717: driesch genaemt *den bogaert driesch* oost de tichelrije straet, He 124r.
9. BOLBAAN
1759: eenen acker in de cleijn beeck genaemt *de bolbaen*, O 116r.
De benaming "Bolbaan" komt ook voor als huisnaam, nl. voor een huis in de nabijgelegen Kwakkelstraat.
10. BUTTERSRIES
1514: Op eenen driesch geheeten *Buttersdriesch*, oost de Wouwerstrate, west ende zuyt de infermerye van Bagynhof, ende noort een cleyn straetken.
11. CELISAKKER
1651: stuck landts geleghen in(de) Quackelstraet geheeten *celis acker*, SR1032 62v.
12. CHARLESRIEZEN
vóór 1727: Block genaemt *de Chaerles Driessen* gelegen ontrent de tichelrijestraet, G 53v.
13. DIKKE DRAAIBOOM
vóór 1714: block genaemt *den dicken drayboom*, P 87r.
14. DOORNBOOM
1650: driesch geleghen t' eynde(n) *den dorenboom* inde Potterstraet alhier, SR1032 36v; 1651: driesch geheeten *de(n) dorenboom* geleghe(n) achter de Potterstraet oost den eckerwegh, SR1032 12r.
In deze omgeving stond een huis met dezelfde naam.

15. DRENK
a. vóór 1714: stuck erve gelegen achter st. Ewautscappelle gen(aem)pt het velleken, west *den drenck*, P 73r.
b. vóór 1727: inde gasthuysstraet ontrent *den Drenck*, G 30r; 1845: *De Drenk*, AB plan 40.
16. DUIFHUIS
vóór 1729: stuck erfve gelegen inde groote Beeck, genaemt *het Duyfhuys*, G 32r.
Zie ook de huisnaam "Duifhuis" en de plaatsnaam "Klein Duifhuis".
17. EGDEKE
1550-51: ecker geheyten *deeghdeken* gelegen inde cortgasthuysstraet na Lokeren te gane, SR1009 248r.
18. GLAZENMAKERS
vóór 1714: acker gelegen opden graetacker genaemt *het gelase-maeckers*, oost den loop, suijs de smalvoortstraet, P 225v.
19. GOREN
1500: drie stucken erfs gelegen achter dat baghijnhoff, geheiten *de goeren*, SR977 209v; 1550-51: driesch gelegen tot turnhout inde tighelrije straet oest aende *goren*, SR1009 241r.
20. GRAATAKKER
1362: *graetackere*; 1375: *graetacker*; 1461: driesch geleg(en) opten *graetecker*, SR975 56v; 1481: block gelegen opte *graet ecker*, SR975 69r; 1481: opte *graetecker*, SR975 69r; 1481: opte *graet-ecker*, SR975 69r; 1500: driessche gelegen opten *graetecker*, SR977 227r; 1514: Opten *Graetecker*; 1525: huysinghe en(de) hovinghe gelegen opten *graetecker*, SR995 64r; 1550-51: een(en) beempt gelegen opten *graetecker*, ind ossenbroeck, SR1009 60r; 1550-51: huysinge gelegen opten *graetecker*, SR1009 17r; 1600: *Graetecker*; 1650: huysinghe geleghen opden *graetacker*, SR1032 13v; vóór 1727: op den *graetacker*, G 30v; 1952: *graetakker*, TTK.
Nabij de vroegere Graatakker loopt nu een straat met dezelfde naam. De huidige Graatakker ligt in het verlengde van de Herentalsstraat en gaat tot aan de Parklaan.
21. GROENE WOUTEN
vóór 1725: twee bemden gelegen inde cleijn beeck gen(aem)pt *de groene wouten*, H 57.

22. GROTE BEEK

1417: opte smisse, *groet beke*; 1600: ecker gelegen in *de Grootte Beke*, SR1026 45r; 1600: over *de grootte beke*; 1600: *Groete beecke*; 1602: ecker geleghen inde *grootte beeke*, SR1026 30r; 1650: acker geleghen inde *grootte beecke*, noort den eckerwech, SR1032 23r; 1650: acker gelege(n) inde *grootte Beeck*, SR1032 1v; vóór 1714: onder *de grootte beke*, P 98r; 1714: onder de thiende vande *grootte Beecke*, PLS 6r; 1714: onder *de grootte Beeck*, PLS 29v; vóór 1727: Block gelegen inde *grootte Beeck* bij de smissen, G 51v; vóór 1727: Acker gelegen inde *grootte Beeck*, oost de Ackerstraet, west den Loop, G 14v.

Zie ook: BEEK, KLEINE BEEK

23. GROOT LODEWIJKS

vóór 1714: block genaempt *het grootd loddewijckx*, west de tichel-ryestraet, P 87r.

Zie ook: KLEIN LODEWIJKS

24. GROTE MEER

- a. vóór 1714: stuck erfve gelegen t' eynde de paters straet genaempt het meirken, suyt Het schuttershof west *de grootte meir* ofte loop, P 196r.
- b. vóór 1717: driesch genaempt *den grooten meir* gelegen bij het begijnhoff, oost/suijt den loop, He 122r.

25. GROTE SINGEL

1952: *grooten singel*, TTK.

Kadasterbenaming voor de Grote Markt en omgeving.

26. GROOTVADERSAKKERS

1759: acker genaempt *grootvaedersackers*, west den molenwegh, O 106v.

27. GULDEN VELDEKE(S)

- a. vóór 1717: acker gecomen als voor gen(aem)pt *t' gulde velleken*, oist de Tichelrijstraet, He 79r.
- b. vóór 1714: vellekens genaempt *de gulde veldekens* gelegen onder de grootte beke, west den huijsarmen, P 98r.

28. HALVE AKKER

1600: huys hoff inde herentalsstrate mette twee driess(chen) geheeten de beke en(de) *den halven ecker*, SR1026 21v.

29. HEILIGE-GEESTAKKER

1759: acker gelegen in de quackelstraet genaempt *den h(eiligen) geestacker*, suijt den loop, O 44r.

30. HERTEDRIES

vóór 1725: parcheel erfve gelegen achter de grootte meir gen(aem)pt *den hertedriesch*, suijt de grootte meir, en Dreeff, west de wouwerstraet, H 5v.

31. HOEKAKKER

vóór 1727: Acker gelegen inde grootte Beeck genaemt *den hoeck Acker*, suyt den Ackerwegh, west het Capittel, G 66v.

32. HOEVEN

1550-51: een(en) driesch geheyten *de hoeven*, gelegen inde wouwerstraet, SR1009 81v.

33. HOOG EN LAAG

vóór 1714: acker ofte driesch genaempt *hoogh en laagh*, suijt het gasthuijs, west de tichelrije straet, P 186v.

Ligt naast de "Biesdries".

34. HOUTEN HASPEL

1601: aende(n) *houte(n) haspel* alhyer, SR1026 16r; vóór 1714: huijs gelegen aenden *houten haspel*, oost den h(eyligen) gheest, P 101v; vóór 1717: hun huijs aen *den houten haspel*, He 65r; vóór 1727: aenden *houten haspel*, G 88r.

35. JAN KAARSBEEMD

1482: beemt geheiten *Jan Caers beemdt* gelegen aende Smaelvoert, SR975 100v.

36. KEVIE

1759: acker genaempt *de kevie* in de cleyne beke oost den ackerwegh, west den Loop, O 119v.

37. KLEINE BEEK

1368: opte beke, crusacker aen de *clein beke*; 1481: stuck lands gelegen inde *cleyn beke*, SR975 64r; 1550-51: ecker gelegen inde *cleyne beke*, SR1009 102r; vóór 1714: acker gelegen op *de cleyn beke*, west den Loop, P 149r; vóór 1725: blockxken gelegen inde *cleijn beeck* opden hoeck vande smalvoort, noort de smalvoortstraet, H 10r; vóór 1727: onder *de cleyn Beeck*, G 67v; vóór 1727: Acker gelegen inde *kleyn Beeck* noort het Loopken, G 33r; 1759: *de cleijne beke*, O 2v; 1762 *Clijne beeck*, G ongef.; 1952 *kleyn beek*, TTK.

Zie ook: BEEK, GROTE BEEK

38. KLEIN DUIFHUIS
vóór 1727: p(ar)cheel genaemt *het cleyn Duyffhuys*, G 32v.
Gelegen naast het stuk land met de naam "Duifhuis".
39. KLEIN HUIS
vóór 1714: opden graetacker eenen driesch genaemt *het cleijn huijs*, P 22v.
40. KLEIN LAMBRECHTSDRIESKE
vóór 1727: Driesken gelegen bij groenendael genaemt *cleyn Lambrechts Driesken*, suyt den Kerckpath, G 54r.
41. KLEIN LODEWIJKS
vóór 1714: block genaempt *het cleyn loddewijckx*, P 87v.
Zie ook: GROOT LODEWIJKS
42. KONINGSHAAG
1514: *conincxhage*; 1600: *Conincx haeghe* achter de Perrinck.
43. LANGE AKKER
vóór 1714: acker genaempt *den langen acker* gelegen op den hoeck van de wouwer straet, P 188r.
44. LANG BLOK
1600: Lanchdonck nu *lanck blok* in de Wauwerstraat.
45. LANGE BEEMD
1759: bempt inde ossebroecken genaempt *den Langen bempt*, O 3v.
46. LANGDONK
1368: op *Langdunc*; 1368: beemt opte *langedonc*; 1514: Opte *lanckdonck* in de Wouwerstrate; 1514: Opte *Langdonc* inde Wouwerstrate; 1600: *Lanchdonck* nu lanck blok in de Wauwerstraat.
47. LAZERIJ
1525: ecker gelegen bij *dlazarye*, SR995 13v; 1550-51: tot Turnhout aende *lazarye*, SR1009 325v; 1550-51: een(en) ecker gelegen aende *lazarye*, SR1009 88r; 1600: *De Lazerye*; vóór 1714: *de laserije*, P 186r; vóór 1717: acker bij *de Lazarije* gecomen alsvoor, oist & noort den Beggijnhove, He 74v.
48. LAZERIJAKKER
vóór 1714: acker genaempt *den laserije acker*, oost de dreve ofte warande, suijt het gasthuijs, P 186r.

49. LEEN
vóór 1714: acker achter den meir genaempt *het leen* nu hof, noort het beggynhof, P 160v; vóór 1725: erffve gelegen aen de wouwerstraet gen(aem)pt *het leen*, H 33r; 1759: eenen acker opt ' *leen*, in de heyseythiende oost ende west d' infirmerije vant' begijnhof, O 121v.
50. LEGUITDRIES
vóór 1717: inde meirgooren Driesch gen(aem)pt *den Leguijt Driesch*, suijt het Quackelstraettien, west de meirstraet, He 89r.
51. LEMMEKENS DRIES
vóór 1725: huijsken met den driesch achter aen gelegen, genaempt *lemmekens Driesch*, suyt den loop ofte wouwer, noort den molenwegh, H 18v.
52. MAAIKE HAAKSEDRIES
vóór 1717: in de tichelderijstraet onder de heijseijde thiende dries gekoomen van de voor kinderen Antonie haeckse genaempt *maijken haeckse dries*, oost de tighelderij straet, He 116v.
53. MAAS
a. 1514: In de Clinckstrate opte *Maze*; 1545-46: aende *mase*, RR432 9v; 1550-51: noch op een huys hoff gelegen opde *mase* inde otterstraet, SR1009 122r; 1600: In de Clinckstraet opte *Maze*; 1650: inde Otterstraet zuijt *de mase* west de Quastraet, noort de otterstraet, SR1032 53v; vóór 1727: huys hof gelegen in d' Otterstraet over *de Maese*, G 82r; 1759: den loop *de maes*, O 14r; 1759: inde otterstraet by *de maese*, O 2v.
b. 1600: ecker gelegen inde smaelvort geheeten *de mase*, noort den molenpat, SR1026 19r.
54. MAASHOEK
1952: *mas hoek*, TTK.
55. MAGERMAN
vóór 1717: Driesch gen(aem)pt *den magere man*, oist de Tichelrijstraet, He 84v.
56. MARIUSBEEMD
1759: bempt genaempt *marius bempt*, oost de nonnekens vant' h(eilig) graf, O 11v.

57. MEER(KE)
a. 1525: aende *meere*, SR995 35r; 1550-51: driesch geheyten den hogen driesch gelegen inde *mere*, SR1009 19r; 1550-51: bogart met een(en) wouwer daer inne gelegen inde *meere* achter dbaghynhoff, SR1009 238r; 1600: Op te *Mere* bij het Baghynhof; 1601: hoffstede gelegen oost aen(de) *meer* zuydt aen(de) begghynhoff, SR1026 19v.
b. vóór 1714: stuck erfve gelegen t'eynde de paters straet genaempt *het meirken*, suyt Het schuttershoff west de groote meir ofte loop, P 196r.
58. MEERGOOR
vóór 1717: aldaer Drieschken alsvoor genaempt *t' meergoor*, noort t' Quackelstraettien, He 2r.
59. MERTEN KLIJSDRIES
1600: driesch geheeten *merdden Cleys driesch* gelegen inde Tichelrij, noort aent straetken comende van(de) tichelrijstrate, suyt aenden waterloope aldaer, SR1026 24v.
60. MOLENBERG
1600: stuck dries oft weylant geheeten *de molenberch* gelegen aende goormolen, SR1026 36v; 1650: acker geheeten *den molenberch* teijnde(n) den steenwech van(de) otterstraet, SR1032 51v.
61. NEELTJES
1714: driesken genaemt *neeltiens*, noort d'Infirmerije van begghynhove, PLS 50r.
62. OSSENBROEK(EN)
a. 1340: Godfrid de *ossenbroec*; 1340: Nichol. de *ossenbroec*; 1340: Marga(re)ta de *ossebroec*; 1368: Hein van *Ossenbroec*; 1443: gelegen int *osse(n)br(oeck)*, SR975 2v; 1481: beemdt geleg(en) int *osse(n)br(oeck)*, suyt opte A, noert aent straetken int *osse(n)br(oeck)*, SR975 85v; 1525: beemdt gelegen int *ossenbroeck*, SR995 106v; 1550-51: beemdt gelegen opten graetecker ind *ossenbroeck*, SR1009 60r; 1579: beemdt ghelegghen in *dossenbroeck* aen daa, B 116r; 1600: Int *Ossenbroeck* bij de Voert; vóór 1714: beemdt in de *ossebroecken* suyt de Aa, P 208r; vóór 1725: block landt gelegen bij den nieuwen dijck in *d' ossebroecken*, H 48r
b. 1650: drij beemden gelegh(en) tot Turnout bijde voort geheeten *d' ossebroecken*, SR1032 51r.

63. OUDAAN
1514: in de Corte Baginestrade (opt *oudaen*); 1514: opt *Oudaen*; 1525: huysinghe en(de) hovinghe gelegen opt *oudaen*, SR 995 34v.
64. PERRINK
1514: Op huijs hoff de Lazerie ... staende achter den *perrinck* van hove; 1514: Opten bucht achter *den princk*, oost de infermerye vanden baghynhove ... zuyt *den perrinck*; 1514: een driesch achter *den perinck*; 1550-51: huys hoff gelegen tot Turnh(out) achter *den perrinck*, SR1009 77r; 1600: Conincx haeghe achter *de Perrinck*; vóór 1714: huijshof gelegen aende warande genaempt de trompette, ... noort *den parinck*, P 31v.
65. ROBBERSDRIES
vóór 1727: Driesch ghenamt *robbers driesch* gelegen onder de heyssthiende ontrent de tichelreystraet, G 54r.
66. RUSSENBERG
1729: acker gelegen inde cleijn beke, oost de quackstraet gen(aem)pt *den russenbergh*, S 25v; 1759: acker in de quackelstraet, genaempt *den russenbergh*, suijs den loop, O 63r.
67. SCHUTTERMANSHOF
vóór 1717: parcheel erfve gecomen als voor gen(aem)pt *t' Schuttermans hoff*, west de Tichelrijstraet, He 31r; vóór 1717: aldaer onder de heijsijthiende acker gecomen alsvoor, gen(aem)pt *t' schuttermans hoff*, He 83v.
68. SMALVOORT
a. 1482: aende *Smaelvoert*, SR975 100v; 1600: *Smaelvoert*; 1600: ecker gelegen inde *smaelvoirt* geheeten de mase, noort den molenpat, SR1026 19r; 1602: bee(m)pt gelegen in de *smaelvoort*, SR1026 25r; 1650: lant gelege(n) inde *Smaelvoort*, SR1032 10r; 1651: driesken gelegghen inde *Smalvoort*, SR1032 36r; vóór 1725: beemdt gelegen inde *smalvoort*, noort de smalvoortstraet, H 10r.
b. 1525: blockxsen geheyten *de smaelvoert* gelegen opten graetecker, SR995 163v.
69. SMISKE
1550-51: drieschken geheyten *het smisken* gelegen inde beke aldaer men na papenbruggen gaet, SR1009 161v.
70. SMISSEN
a. 1368: opte *Smisse*; 1417: opte *smisse*, groet beke; 1461: eusel

geleg(en) inde *Smisse*, SR975 48v; 1481: driesch geleg(en) inde *Smisse*, SR975 80r; 1525: twee drieschen gelegen inde *smisse*, SR995 13r; 1550-51: driesch gelegen inde *smissen*, SR1009 231v; 1600: *Smisse*; 1601: dries gelegen inde *smissens*, SR1026 10r; 1650: beempt geleghen inde *Smissen*, SR1032 41r; vóór 1727: Acker inde Loker Acker ontrent *de Smissen*, west de Infermerije van t' Begijnhoff, G 2r; 1952: *de smiskens*, TTK.

b. 1481: stuck erfs geheiten *die smisse*, SR975 80r; 1550-51: driesch geheyten *de smisse* gelegen opten graetecker, SR1009 230v.

71. STONDDRIES

1525: driessch geheyten *stond driessch* gelegen opten graetecker, SR995 37v.

72. TICHELIJ

a. 1340: Will(elmu)s *tieghel(er)e*; 1368: op een eusel aan die *tighelrie*; 1417: op 1. eusel inde *tichelrie*; 1417: 1. eusel opte *tyghelrie*; 1417: bi die *tighelrie*; 1443: eusel gelegen inde *tychgelrie*, SR975 5v; 1461: eusel gelege(n) inde *tychghelrie*, SR975 54v; 1460: stuc gelegen inde *tijchelrie*, SR975 32v; eeusel geleghen inde *tijchele-rije*; oest aende tychelrye strate, SR975 35r; 1481: eeusel geleg(en) inde *Tychelrye*, SR975 84v; 1500: enen driessche gelegen inde *tichelrije*, SR977 304v; 1500: huysinghe en(de) hovinghe gelegen inde *tichelrye*, SR977 216v; 1514: een eusel in *de Tiegelrye*; 1514: opte *tichelerye*; 1525: driessch gelegen inde *tegerye*, SR995 58r; 1600: inde *Tichelrij*, SR1026 24v; 1600: *de Tichelerye*; vóór 1725: driesch gelegen inde *tichelerij*, ooghst den begijnhove, west de tichelerijstraet, H 5r.

b. 1550-51: driesch geheyten *de tighelrye*, SR1009 100v.

73. VELDEKE

vóór 1714: stuck erve gelegen achter st. Ewautscappelle gen(aem)pt *het velleken*, west den drenck, P 73r.

74. VERGULDE HOEK

vóór 1727: aenden *vergulden hoeck* een huys genaemt ... Met de Swaen, oost de Cingule, noort de nieuwe Boter merckt, G 79v.

75. VER HOF

a. 1443: driesch geheiten *den verren hof* gelegen inde quack strate, SR975 2v; 1550-51: een stuck landts soe driesch soe oeck andere erff geheyten *den verren hoff* gelegen inde quackstraet, SR1009 30v.

b. 1550-51: ecker geheyten *den verren hoff* gelegen tot Turnhout aende lazarye, SR1009 325v; 1550-51: ecker geheyten *den verren hoff* gelegen tot Turnhout achter de lazarye, SR1009 330v.

76. VERSCHURENSBLOKSKE

vóór 1717: Blocxken, gelegen aen de Tichelrijstraet, gen(aem)pt *verschurens blocxken*, He 75r.

77. VIANEN

vóór 1727: int *viaenen*, G 44r; vóór 1727: huys int *Vianen*, G 57v; vóór 1727: parcheel landt gelegen int *Vianen* oost den Loop, G 59v; 1759: acker achter *viane* in de Lokeracker, noort het cappittel, O 101r; 1952: *vianen*, TTK.

78. VIANENAKKERS

1952: *viane akkers*, TTK.

79. VICTORIEHOEK

1952: *victoriehoek*, TTK.

80. VOORSTE DRIES

1759: eenen driesch genaemt *den voorsten driesch*, oest de tichelreijstret, O 132v.

Zie ook: ACHTERSTE DRIES

81. VOORSTE KASTELEINS

vóór 1717: aldaer driesken gen(aem)pt *het voorste casteleijns*, west de tichelrijstraet, He 14r.

Zie ook: ACHTERSTE KASTELEINS

82. WARANDE

1651: neffens *de Warande* aen geleghen achter den Wouwer t' eynden den uytterste huijse vanden begijnhoue, SR1032 51r; 1651: neffens *de Warande* opden hoeck van het Boecxstraetken, SR1032 51r; vóór 1727: t' eynden *de Warande*, G 35v; 1952: *de warande*, TTK.

Domein rond het kasteel van de hertogen van Brabant.

83. WOUWER

1651: neffens *de Warande* aen geleghen achter *den Wouwer*, t' eynden den uytterste huijse vanden begijnhoue, SR1032 51r; 1651: *Warande* geleg(en) achter den *Wauwere*, SR1032 51v; 1714: huijs hoff ... achter *den Wouwer*, PLS 125v.

2. NAMEN VAN HUIZEN EN GEBOUWEN

In de periode vóór de Franse Revolutie, toen de verplichting werd ingevoerd om de huizen per straat te nummeren, onderscheidde men de huizen in de stad niet met nummers zoals nu, maar met beeldrijke namen. Deze wijze van naamgeving moet goed hebben gefunctioneerd; heel wat huisnamen zijn eeuwenlang ongewijzigd blijven voortbestaan. De volgende huisnamen uit mijn materiaal zijn in de 15de of 16de eeuw voor het eerst opgetekend en worden in de oude documenten vermeld tot in de 18de eeuw: het Groen Huis, het Hof van Raust, de Engel, het Ooievaarsnest, het Rood Hert, de Roos, het Schuttershof, de Sleutel, de Spiegel, het Steen, de Tinnen Pot, de Wildeman, het Wit Hert, de Zon. Hun geschiedenis omspannt ruim drie eeuwen.

Hoe zijn deze huisnamen ontstaan? Ten tijde van de expansie van de steden in de vroege middeleeuwen ontstond de gewoonte om de steeds talrijker huizen van elkaar te onderscheiden door middel van een teken in de gevel of een uithangbord. Allerlei voorwerpen, planten, dieren of menselijke afbeeldingen gingen de gevels van de middeleeuwse burgerhuizen sieren. Uit die afbeeldingen ontwikkelden zich de eigenlijke huisnamen.

In de steden Lier, Maaseik en Turnhout zijn de motieven voor de naamgeving van de huizen grotendeels dezelfde. Enkele in dergelijke middelgrote Vlaamse steden kennelijk universele themata in de huisnaamgeving keren weer.

Een aantal Turnhoutse huisnamen verwijzen naar handel en ambachten: Biekorf (koekenbakker), Blauwe Hand (verver of wasserij), Brouwketel (brouwerij), Gapert (apotheker of drogist), Laars (schoenmaker), Molenijzer (molenaar), Moriaan (tabaksverkoper), Ossenkop (leerhandelaars of slagers), Sleutel (smid of slotenmaker), Tinnen Pot (wijnhandelaar), Wan (landbouwer).

Een andere groep namen heeft zijn oorsprong in het volkse vermaak. Typische namen voor drankgelegenheden en afspanningen zijn: Bolbaan, Bonten Mantel, Drie Tamboers, Grote en Kleine Boerendans, Kalverendans, Kroon, Schaakbord, Wildeman. De schuttersgilden kwamen samen in het Schuttershof, in het huis Sint-Sebastiaan of in Sint-Joris.

Mythologische figuren sierden meer dan eens de middeleeuwse gevels of uithangborden: huisnamen als Draak, Eenhoorn, Pelikaan, Wildeman houden de herinnering aan fabelachtige wezens levend. Het huis de Vier Heemskinderen dankt zijn naam aan een populaire legende.

Heel wat namen zijn bijbels geïnspireerd: Drie Koningen, Koning David, Land van Beloften, Regenboog, Vier Evangelisten, Zoete Naam

Jezus. Ook de talrijke huisnamen met een heiligennaam gaan terug op de christelijke traditie.

Wereldlijke of kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, vorsten en vorstenhuizen gaven aanleiding tot de huisnamen Keizer, Prins, Prins Kardinaal, Prins van Luik, Schild van Nassau.

Ook de heraldiek beïnvloedde sterk de huisnaamgeving. Dat blijkt uit de keuze van figuren op uithangborden die ook op wapenschilden vaak voorkomen: Valk, Halve Maan, Helm, Hert, Kroon, Leeuw, Luipaard, Roos, Zwaan. Een oeroude getallensymboliek, met een typische voorkeur voor het getal drie, speelde een grote rol in de heraldiek én in de huisnaamkeuze: Drie Kandelaars, Drie Koningen, Drie Tamboers, Drie Valken, Drie Zwaantjes. Ook het symbolische getal zeven is vertegenwoordigd in een huisnaam in Turnhout: Zeven Sterren.

“Natuurlijke” huisnamen tenslotte, die teruggaan op kenmerken van het huis of de ligging ervan, zijn: Engel (hoekhuis), Groen Huis, Groot Huis, In t’ Hoekske. De talrijke kleuradjectieven in huisnamen vinden hun oorsprong meestal in de veelkleurige beschrijving van gevelstenen en uithangborden: Blauwe Hand, Rode Hand, Blauw Schaap, Groen Schild, Rood Schild, Rode Deur, Rode Hand, Rood Hert, Wit Hert, Rode Leeuw, Witte Leeuw, Witte Duif, Wit Paard, Zwarte Hoed, Zwarte Ruiter. Evenals de vele namen met de adjectieven *klein* of *groot* hadden ze een onderscheidende functie.

1. AKKERMAN
vóór 1725: aenden Cingule huijs genaempt *den ackerman*, noort den cingule, H 10 r.

Huisnaam die verwijst naar een activiteit van de mens: het landbouwersberoep.
2. ARK VAN NOË
1759: huijsinghe ende hof genaempt *de arcke van noye*, noort het papestraettien, O 105v.

Bijbelse naam, ontleend aan het Oude Testament.
3. ASTON
vóór 1725: op den hoeck van de herentalsstraet huijs genaempt *de Aston*, oost de (herentals)straet, noort den Cingule, H 14r.
4. BEGIJNHOF
a. 1368: *tbegynhof* van tuernout; 1444: *tbeghynhof*, SR975 6v; 1444: inden *beghynhove*, SR 975 6v; 1461: huysinge gheleg(en) byt

begijnhof, SR975 49r; 1461: inden *begynhove*, SR975 58r; 1481: *beghy(n)hoff*, SR975 76r; 1500: opte *baghijnhoff* van turnhout, SR977 304v; 1514: achter *tbeginhof*; 1514: van *Bagynhof*; 1514: vanden *baghynhove*; 1514: vanden *Begynhove*; 1525: den *baghynhoff* tot Turnhout, SR995 178v; 1550-51: den heyligen cruys opt *baghynhoff*, SR1009 63r; 1600: opt *baggynhoff*, SR1026 3r; 1600: opten *bagynhove*, SR1026 3r; 1601: het *begijnhof*, SR1026 19r; 1600: *het Baghynhof*; 1601: hofstede gelege(n) oost aen(de) meer zuydt aen(de) *beghynhoff*, SR1026 19v; 1602: opt *Bagijnhoff*, SR1026 16v; 1650: opde(n) *beggijnhove*, SR1032 34r; 1650: den *begijnhove* alhier, SR1032 38v; 1714: bemdeken noort den *Beggijnhove*, suyt d'Aa, PLS 4v; vóór 1717: *het beggijnhoff*, He 122r; 1984: *Begijnhof*, K.

Is gelegen in het centrum van Turnhout, achter het kasteel van de hertogen van Brabant.

b.1845: *Begynhof*, AB plan 54.

Boerderij aan het Stadspark, is nu verdwenen.

5. BERMAN EN LINTHOF

1481: huysinge geheiten *den berman en(de) lynthoff*, SR975 90r.

Was gelegen op de Graatakker, op de landbouwgronden met dezelfde naam.

6. BIEKORF

1759: in de otterstraet huijs ende hof genaempt *den biecorf*, suyt de nonnekens vant' h(eilig) graf, O 30r.

De bijenkorf was gewoonlijk het uithangteken van de koekenbakkers (HELSEN, 8)

7. BLAUWE HAND

1550-51: huys hoff metden toebehoortten geheyten *de blauewe handt*, gelegen tot Turnhout bij ST Theewouts cappel, SR1009 269v.

Gekleurde handen hingen meestal uit bij ververs (HELSEN, 8) of bij wasserijen (BOONEN, 37).

Zie ook: RODE HAND, VIERDE HAND

8. BLAUW SCHAAP

1759: huijs aen de merckt genaempt *het blauw schaep*, west de corenmerckt, O 96r.

9. BOLBAAN

1759: huijshof inde quackelstraet genaempt *de bolbaen*, O 70r.

Mnl. *bolle* is een langwerpige ronde bal waarmee een soort van balspel werd gespeeld waarbij men de bal op een bolbaan een bepaalde kracht en richting moest geven (MNW I, 1355). Deze huisnaam herinnert aan de vrijetijdsbesteding van onze voorouders.

De benaming "Bolbaan" is ook de naam van een akker, gelegen in de nabijheid van dit huis.

10. BONTE KOE

vóór 1725: inde herentalssche straet twee huijsingen, d' eene genaempt t' wit peirt, ende d' ander *de bonte Coij*, ooght de herentalssche straet, suijt den molenwegh, H 18r.

11. BONTEN MANTEL

vóór 1714: huys gestaen opden hoeck van het papestraettien genaempt *den bontenmantel*, P 8r.

Een mantel, met bont omzoomd en gevoerd, was het uithangteken van herbergen waar deftige lieden kwamen (HELSEN, 9).

12. BOSBOOM

vóór 1714: huijs gelegen inde potterstraet genaempt *den bosboom*, P 85v.

13. BROUWKETEL

1759: huijs, brouwerij ende hoff genaempt *den brouwketel* oost de clinckstraet met de vier evangelisten suijt de otterstraet, O 59r.

In de brouwketel werd bier gebrouwen. Huisnaam voor een brouwerij.

14. CUPIDO

vóór 1727: huys hof gestaen inde gasth(uys)straet genaemt *Cupido*, G 74v.

Fantasiernaam uit de Romeinse mythologie. Cupido is de god van de liefde.

15. DOORNBOOM

vóór 1727: huys gelegen achter inde potterstraet genaemt *den Dorenboom*, G 46v.

De gronden in deze omgeving hadden dezelfde naam.

16. DRAAK
vóór 1727: huyshof gestaen inde gasth(uys)straet genaempt *den Draeck*, G 59v.

Een draak is een fabelachtig wezen dat zeer verschillend wordt afgebeeld: oorspronkelijk als een gevleugelde slang, meestal echter als een geschubd roofdier met twee of vier klauwen, een van een kam voorziene kop met spitse tong en een lange, puntige staart (WNT III, 3211). Het heraldische drakenkruis waarvan de armen in gekromde slangenkoppen eindigen, is een gekerstend Germaans symbool dat in Limburg en omstreken vaak wordt aangetroffen (BOONEN, 40).

17. DRIE KANDELAARS
1759: huijs in de otterstraet oost *de drije kandelaers*, O 83r; 1759: huysinghe proprieert aen sijne huijsinghe de drij valcken aen den cingule vande merckt, genaempt *de drij kandelaers*, suijt de otterstraet, O 80r.

18. DRIE KONINGEN
vóór 1727: huys hof genaemt *de drij Coningen*, G 55v.

Aan de Bijbel ontleende huisnaam. Vanaf de middeleeuwen werd het feest van de Drie Koningen in Vlaanderen uitbundig gevierd, in vele streken zelfs met ommegangen. Daarom sierde hun afbeelding dikwijls de gevels van herbergen en afspanningen (BOONEN, 41).

19. DRIE TAMBOERS
vóór 1714: huijs genaemt *dry tamboers*, P 67r.

20. DRIE VALKEN
1759: huijs hof aen den cingule vande merckt genaemt *de drij valcken*, suijt zijn eijgen de drij kandelaers west den cingule van de merckt, O 80r.

De valk kwam vaak voor als uithangteken van herbergen, al dan niet in de nabijheid van jachtgebied. Ook in de heraldiek komt deze vogel veel voor (BOONEN, 82).

Zie ook: VALK

21. DRIE ZWAANTJES
vóór 1714: huijs genaemt *de drij swaentiens* gestaen inde gasthuijsstraet, P 51v.

Zie: ZWAAN

22. DUIFHUIS
vóór 1725: op den graetacker huijssinghe genaemt *het Duijffhuijs*, H 46v; 1845: *Duifhuis*, AB plan 45.

De huidige Duifhuisstraat, die de Smiskensstraat verbindt met de Smalvoortstraat, is genoemd naar de nabijgelegen voormalige hoeve "het Duifhuis" (besluit schepencollege 27-5-1957). Zie ook de naam "Duifhuis" als toponiem.

Bij de grote hoven hoorde een poortgebouw dat diende als duiventil, vandaar de naam "duifhuis" in de toponymie.

23. EENHOORN
a. vóór 1714: huijs, gelegen achter inde potterstraet genaempt *den eenhoren*, P 76r.
b. 1514: Hendrik in *den Eenhoren*; vóór 1725: aen de Cingule vande merckt huijs gen(aem)pt *Den eenhoren*, suijt den molenpath, noort de Cingule, H 2r.

Mythisch dier, dat gewoonlijk wordt voorgesteld als een (wit) paard met een gedraaide hoorn op het voorhoofd. Volgens de legende kon de eenhoorn alleen door een maagd worden gevangen; vandaar dat de eerste christenen de eenhoorn als zinnebeeld van Christus kozen (WNT III, 3829).

De hoorn van het dier zou een tegengif bevatten; daarom zag men de eenhoorn wel als uithangbord bij apothekers (MNW II, 540).

24. ELZENHUIS
1550-51: huys ende hoff geheyten *het elsen huys* gelegen tot Turnh(out) aende Cinghel, SR1009 270r.

25. ENGEL
1525: huysinghe en(de) hovinghe gelegen aenden cinghel van Turnh(out) geheyten *den enghel*, SR995 162r; 1600: op huys hoff geheeten den Pelicaen en de herberge geheeten *den Engel*, zuyt de verckens merckt; vóór 1714: huyssinghe opden hoeck van de potterstraet genaempt *den Engel*, oost de potterstraet, suyt den Cingule, noort den clijnen Engel, P 144r.

Veel *engel*-namen duiden hoekhuizen aan. Zij ontleen hun naam aan Lat. *angulus*, Fr. *angle* "hoek". Dat geldt voor het Turnhoutse huis "den Engel", gelegen op de hoek van de Markt en de Patersstraat.

Andere *engel*-namen zijn godsdienstig geïnspireerd.

Zie ook: GROTE ENGEL, KLEINE ENGEL

26. EST
1759: huijshof in de otterstraet genaempt *de est*, O 35v.
27. GAPERT
1759: in de otterstraet een huijs ende hoff genaempt *den gaepert*, O 44r.

Het beeld van een mensenhoofd met gapende mond hing aan de gevels van apothekers en drogisten, volgens een niet te bewijzen overlevering naar de naam van de drogist Gaper uit Gouda (BOONEN, 45).
28. GASTHUIS
1368: *Tgasthuys* in Tuernout; 1460: *gasth(uys) van Turnout*, SR975 ongef.; 1481: huysinge geleg(en) inde *gasthuys*, SR975 91r; 1500: vanden *gasthuijs* van turnout, SR975 283r; 1525: *den gasthuys* van Turnh(out), SR995 48v; 1600: *tgasthuys* alhyer, SR1026 47v; 1650: aenden *Gasthuyse* alhijer, SR1032 49r; 1650: *t' Gasthuijs* alhijer, SR1032 56r; vóór 1725: noort *den gasthuijse*, H 3r; vóór 1727: *het Gasthuys*, G 11r.

Het gasthuis werd rond 1300 opgericht als passantenhuis voor arme reizigers. Ze konden er een nacht overnachten en kregen er een maaltijd. Aan het gasthuis was een ziekenzaal, waar de zieken verzorgd werden.
29. GEBLOEMDE HAAG
1759: vooraen in de otterstraet een huijs genaempt *de geblomde haege*, O 24v.
30. GOUDBLOEM
vóór 1725: huijs gestaen inde herentalsstraet genaempt *de goublom*, ooghst de (herentals)straet, H 14v.

De goudbloem werd in de middeleeuwen beschouwd als een symbool van Maria. De Engelse naam luidt dan ook *Marygold*. In de volksgeneeskunde werd de plant tegen allerlei kwalen aangewend (BOONEN, 49).
31. GROENENDAAL
vóór 1725: onder de herentalssche straet huysinge genaempt *groenendael*, noort den meulenwegh, H 25r.

32. GROEN HUIS
a. 1481: huysinge en(de) hovinge geheiten *tgroen huys* gelegen noort aende gasth(uys)str(ate), SR975 63v; 1500: huysinghe en(de) hovinghe gelegen aenden Cingel van turnout geheiten *dat groen huijs*, noert aende gasthuys straet, SR977 306v; 1550-51: huys hoff geheiten *het groenhuys* gelegen tot Turnh(out) aende merct, SR1009 244v; vóór 1725: huijs genaempt *het groen huijs*, noort den Cingule, H 4v.
b. vóór 1725: huijs gestaen inde nieuw stadt, genaempt *'t groen huijs* suijt en west d'Ackerstraet, H 22r.

Naamgeving naar de kleur waarin het huis geschilderd was (BOONEN, 50).
33. GROEN SCHILD
1759: huijs in de otterstraet genaempt *den groenen schildt*, suyt de nonnekens vant' h(eilig) graf, noort de otterstraet, O 29r.

Zie ook: KLEIN GROEN SCHILD, ROOD SCHILD
34. GROTE BOERENDANS
1759: huijs genaempt *den grooten boerendans*, suijt de otterstraet, O 79v.

Zie ook: KLEINE BOERENDANS
35. GROTE ENGEL
1600: huys hof geheeten *den grooten Engel*, oist op den hoeck van de Potterstraet, zuyt de merckt.

Zie: ENGEL, KLEINE ENGEL
36. GROTE GEVEL
1759: huijsinghe genaempt *den grooten geivel* aen den cingule van de merckt west de cingule, O 135r.
37. GROOT HUIS
vóór 1725: huijs gen(aem)pt *het groot huijs* gelegen inde herentalsstraet, suijt den molenpath, H 70r.
38. GROTE KEIZER
1601: de huysinghe geheeten *de(n) groote(n) keyser*, SR1026 32r; 1759 huijsinghe ende hovinghe aenden cingule van de merckt genaempt *den grooten* ende cleynen *keyser*, west de corenmerckt, O 97r.

Zie: KEIZER, KLEINE KEIZER

39. GROOT MUIZENNEST
vóór 1714: huijs genaemt *den grooten muysennest*, P 51r.
Gelegen in de vroegere Potterstraat, nu de Patersstraat.
40. GROOT SCHUTTERSLOF
vóór 1714: huijsinghe genaemt *het groot schuttershof*, west het
clijn schuttershof noort den meir, P 97r; vóór 1714: huijs hof west
het groot schuttershof, P 95r.
Zie: SCHUTTERSLOF, KLEIN SCHUTTERSLOF
41. GROTE SINGEL
1651: huijsinghe geheeten *de(n) grootte(n) Cingel* gestaen opden
hoeck van(de) Potterstraet, SR1032 46v.
42. HAAN
1759: in d'otterstraet een huijs ende hof genaemt *den haen*, west
de pleyn, O 46r.
De haan dankte zijn bekendheid aan het middeleeuwse dierenepos
"Vanden Vos Reynaerde", hoewel hij al in de vroeg-christelijke cul-
tuur als symbool voor Christus gebruikt werd, als overwinnaar op de
machten der duisternis. Bekend zinnebeeld der waakzaamheid, van-
daar zijn plaats op het hoogste punt van de gemeente, op de kerk-
toren. Overigens plaatsten de Germanen al een haan in de top van
hun heilige bomen als afweermiddel tegen de bliksem. Tenslotte
werd de haan beschouwd als een vruchtbaarheidssymbool (BOONEN,
56).
43. HALVE MAAN
1759: huijs hof aenden cingule vande merckt genaemt *de halve
maene*, west den cingule, O 99r.
Heraldisch teken (HELSEN, 16).
44. HAVERMAAT
vóór 1651: aenden cingule huijs genaemt *de havermaet* noort den
Cingule, H 5v.
45. HEFWAGEN
vóór 1727: inde gasthuysstraet omtrent den Driesch, huys genaemt
den hefwagen, suyt de Corte gasthuysstraet, west den Loop, G 30r.
46. HEIBLOEM
1759: huijs hof aenden cingule vande merckt genaemt *de
heijblom*, O 103v.

47. HEILIG PLEIN
1759: huijs hof genaemt *de heylige pleyn*, noort het papestraettien,
O 110r.
48. HELM
1514: op zijn huys geheeten *den Helm* ... aende cingel vande merct;
1525: huysinghe geheyten *den helm*, SR995 21r; 1550-51: huys hof
gelegen tot Turnhout achter *den helm* tegens shertogen hof over,
SR1009 207v; 1550-51: huysinghe met zynne toebehoortten gehey-
ten *den helm*, geleghen tot Turnh(out) aenden Cinghel, oost/noort
aenden Cinghel, SR1009; vóór 1727: ontrent de boter merckt een
huys genaemt *den helm*, oost de Cingule, G 92r.
Als huisembleem ontleend aan de heraldiek, is de helm ouder dan de
kroon. Hij duidde oorspronkelijk een herberg voor edelen aan, later
een deftige herberg (BOONEN, 57; HELSEN, 17).
49. HERT
1481: huysinghe geheeten *den hert* gelegen tot Turnhout aenden
Singel, SR975 66v.

Zeer verspreid uithangbord. Een dorstig en drinkend hert hing vaak uit bij herbergen (BOONEN, 58).

Voor Turnhout hoeft een huisnaam met "hert" niet te verwonderen: het zegel van Turnhout bevat een rennend hert, opgejaagd door een bloedhond, en een jager, gewapend met een stok of jachtspies en de hoorn stekend. Dit sigillum verzinnebeeldt het edele jachtspel en benadrukt het jachtbelang van de stad.

50. HOF VAN RAUST

1550-51: huysinge ende hovinge geheyten *het hof van Raust*, gelegen tot Turnhout voer shertogen hof, SR1009 220v; 1550-51: huysinge en(de) hovinge gelegen tot Turnhout by shertogenhoff geheyten *het hof van Raust*, SR1009 217v; vóór 1714: huys gelegen inden hoeck genaempt *het hof van raust*, P 168r; vóór 1725: *t'hoff van raust*, H 21v.

Zie ook: VOORHOF VAN RAUST

51. HOF VAN TIELEN

vóór 1727: in de herentals straet huyshof, genaemt *t'hof van thielen*, G 78v.

52. HOORN

1481: huysinge en(de) hovinge geleg(en) achte(r) aenden Singhel, west aen huysinge geheiten *den horen*, SR975 65r; 1482: huysinge geheiten *den hoe(re)n* gelegen tot Turnhout aenden Singel, SR975 100r.

Kan duiden op een drinkhoorn, jachthoorn, posthoorn, hoorn van overvloed enz. (HELSEN, 18).

Zie ook: POSTHOORN

53. HUMMEKE

vóór 1714: huijshof vooraan inde potterstraet genaempt *het humeken*, P 10r.

54. IJZERMAN

vóór 1714: huijshof genaempt *den eijserman*, P 134v.

55. INFIRMERIE VAN HET BEGIJNHOF

1514: Op eenen driesch geheeten Buttersdriesch, oost de Wouwerstrate, west ende zuyt *de infermerie van Bagynhof*, ende noort een cleyn straetken; 1514: in de Tiegelrye, noort *de fermerye*;

1514: *De fermerie* vanden Begynhove; 1550-51: *dyntfermerye vande baghijnhoff*, SR1009 262v; 1714: ackerken noort de hoeve van *de Inferm(erie)*, PLS 52v.

Deel van het Begijnhof waar de zieken verpleegd werden.

56. IN 'T HOEKSKE

1602: huijshoff gestaen bijt verhoff alhier geheeten *int hoeckxken*, SR1026 34v; 1602: huijshoff gelegen aent Castele alhier geheeten *int hoeckxken*, SR1026 34v.

57. KALVERENDANS

vóór 1727: inde Otterstraet huyshof genaemt *den Calverendans*, gelegen op den hoeck den quackstraet, west de quackstr(aet) noort d'Otterstraet, G 78r; 1759: op den hoeck vande quackelstraet een huijshoff, suijt de maes, west de quackelstraet, noort de otterstraet genaempt *den kalverendrans*, O 39r.

58. KASTEEL

1514: De pleyn vant *casteel*; 1550-51: huys hof gelegen tot Turnhout achter den helm tegens *shertogen hof* over, SR1009 207v; 1550-51: huysinge ende hovinge geheyten het hof van Raust, gelegen tot Turnhout voer *shertogen hof*, SR1009 220v; 1550-51: gelegen tot Turnhout by *shertogenhoff*, SR1009 217v; 1602: huijshoff gelegen aent Castele alhier geheeten int hoeckxken, SR1026 34v.

De eerste vóór-stedelijke nederzetting moet zich gevormd hebben bij het kasteel van Turnhout, op het kruispunt van twee wegen. Hoewel het kasteel al dateert van de 12de eeuw en een belangrijke rol heeft gespeeld in de groei van de stad, wordt het zelden met naam genoemd in oude documenten. De benaming "Hertogenhof" verwijst naar de eerste bezitters van het kasteel, de hertogen van Brabant.

59. KEIZER

1602: huijshoff gelegen aen(den) Cingele, noort aen(de) huijsinge geheeten *den keijser*, SR1026 17v.

Deze huisnaam vindt men in heel Vlaanderen. Hij herinnert aan de populaire keizer Karel (BOONEN, 60).

60. KEIZERLIJK WIT PAARDEKE

vóór 1714: huijshof gestaen in de potterstraet genaempt *het keyserlyck wit perdeken*, P 18r.

61. KERKHUIS
vóór 1714: huijs genaemt *het kerckenhuijs* gelegen achter de scholen, P 162r.
62. KLEIN ANTWERPEN
vóór 1727: huysingen gestaen aenden houten haspel genaemt *Cleyn Antwerpen*, G 88r.
63. KLEINE BOERENDANS
1759: een huijs genaemt *den cleynen boerendans*, suijt de otterstraet, O 79v.
Zie ook: GROTE BOERENDANS
64. KLEINE ENGEL
a. 1600: op huys hof den Sleutel achter tkerckhoff op de noortsijde, oist geweest Nicaes van Caverson, nu *den Cleynen Enghel*, zuyt de verckensmerckt.
b. vóór 1714: huijs gelegen inde potterstraet suyt *den clijnen engel*, P 144r; vóór 1714: huijs gestaen inde potterstraet genaemt *den cleynen engel*, P 9r.
Zie: ENGEL, GROTE ENGEL
65. KLEIN GROEN SCHILD
vóór 1714: huijshoff gestaen inde potterstraet genaemt *den cleijnen groenen schielt* suyt de religieusen vant h' graff, P 20r; 1759: huijs genaemt *den cleijnen groenen schildt*, suijt de nonnekens vant h(eilig) graf, noort de otterstraet, O 29r.
Zie ook: GROEN SCHILD, ROOD SCHILD
66. KLEINE KEIZER
1601: huyshoff gelegen aen(den) Cingel geheeten *den cleynen keij-sere*, suyt de huysinghe geheeten de(n) groote(n) keysere, SR1026 32r; 1759: huysinghe ende hovinghe aenden cingule van de merckt genaemt den grooten ende *cleynen keyser*, west de corenmerckt, O 97r.
Zie: KEIZER, GROTE KEIZER
67. KLEINE MOESPOT
vóór 1714: huijs gestaen oost de potterstraet, genaemt *den clijnen moespoth*, P 132r.

68. KLEIN MOLEKE
vóór 1727: huys neffens het gasthuys, genaemt *het cleyn Moleken*, G 41v.
69. KLEINE NOTENBOOM
1550-51: een huys hof geheyten *den cleyn(en) notenboom* gelegen tot turnhout in de corte straet na oesthoven te gane, SR1009 93r.
Zie ook: NOTENBOOM
70. KLEIN SCHUTTERS SHOF
vóór 1714: huijs gelegen neffens *het cleyn schuttershof*, noort den meir, P 100r; vóór 1714: *het clijn schuttershof*, noort den meir, P 97r.
Zie: SCHUTTERS SHOF, GROOT SCHUTTERS SHOF
71. KLEINE ZEVEN STERREN
vóór 1727: huys inde korte gasthuysstraet gen(aem)pt *de kleyn seven sterre* noort den Molenwegh, G 14r.
Zie: STER, ZEVEN STERREN
72. KLOK
1650: huijshoff genoemt *de klokke* gestaen inde otterstraet, SR1032 33v; 1759: in de otterstraet een huijs ende hof genaemt *de clock*, suijt de quackelstraet, noort de otterstraet, O 41r.
Mnl. *clocke* was een bel die geluid werd. De betekenis 'uurwerk' voor *clocke* komt pas tegen het einde van de middeleeuwen voor (MNW III, 1564-67).
73. KLOOSTER DER NORBERTINESSEN
vóór 1714: inde herentalsche straet huysingen genaemt *het clooster der norbertinessen*, suyt den ackerwegh, P 21r.
Het klooster van de Norbertinessen werd gesticht door Elisabeth Wittens, begijn in het Groot Begijnhof van Mechelen voor haar nicht Agnes Willemssen. In 1687 gaf Maria van Zimmeren haar toestemming voor de stichting en nog datzelfde jaar kwamen de eerste drie kloosterlingen uit het Norbertinessenklooster van Antwerpen naar Turnhout. Het klooster kende blijkbaar nooit een grote bloei wegens onvoldoende middelen en al in 1718 keerden de Norbertinessen terug naar Antwerpen (GVS, 190).

74. KLOOSTER VAN DE PATERS MINDERBROEDERS
vóór 1714: *het clooster van de Eerw(aerde) P.P. minderbroeders*, P 130r.

Het klooster van de paters Minderbroeders in de Potterstraat werd gebouwd in 1656 (GVS, 189). De Potterstraat ging later "Patersstraat" heten, naar deze paters.

75. KONING DAVID
1759: een huijs hof genaempt *den coninck david*, suijs de otterstraet, O 56r.

Bijbelse naamgeving.

76. KOOLVELD
1601: huyshoff gelegen inde potterstrate geheeten *het coolvelt*, SR1026 9r.

75. KROMHOUT
1759: huijs hof inde otterstraet genaempt *het cromhout*, O 43r.

76. KROON
1481: huysinge geleg(en) opten hoecke vanden ott(er)straten geheiten die *Crone*, west aenden Singel, SR975 82v.

Herbergen hadden oorspronkelijk een krans als uithangteken. Door verwarring werden deze kransen later kronen. Maar ook heraldische oorsprong is mogelijk: de kroon was zeer populair in de heraldiek in Engeland. Dit teken kwam ook voor op het wapen van de stad Keulen, en zou dus op de gevel hebben kunnen prijken van een koopman die handel dreef met deze stad (BOONEN, 41, 62).

77. LAARS
vóór 1725: inde herentalsstraet huijs genaempt *de leirs*. ooght de (herentals)straet, H 17v.

Laarzen hingen oorspronkelijk uit bij schoen- en laarzenmakers (BOONEN, 63).

78. LAMMERENBERG
vóór 1714: huijs gestaen op den hoeck van de lange ende cortte begijnestraet, genaempt *den Lammerenbergh*, P 109r.

Het lam kwam op uithangborden meestal voor als het *Agnus Dei*, een banier of wimpel over de schoft dragend (BOONEN, 63).

79. LAND VAN BELOFTEN
vóór 1714: huys gestaen aende Cingule genaempt *het landt van beloften*, suyt de cingule, P 158r.

Bijbels geïnspireerde huisnaam.

80. LAURIERKROON OF GROTE MOESPOT
vóór 1714: een huijs genaempt *de lauriercroon ofte grooten moespoth*, P 133r.

Zie ook: KLEINE MOESPOT

81. LAZERIJ
1514: Op huijs hoff *de Lazerie*, zuyt ende west aende Herstrate, oist commende aende Lazarus huyskens staende achter den perrinck van hove; 1514: op huys hof *de Lazerye*.

In de Lazerij, gelegen achter de Warande, werden de melaatsen verzorgd.

82. LEEUW
1481: huysinge geheten *den leeuw* gelegen tot Turnout aenden Singel, SR975 88v; 1481: huysinge geheiten *den leeuwe*, SR975 93r; 1514: Huis aan de merckt geheeten *het Leeuken* wesende den hoeck van der Otterstrate op de noortzijde.

Leeuwen op uithangborden en gevelstenen zijn haast altijd van heraldische oorsprong. Doorgaans worden zij "klimmend" voorgesteld in de heraldiek (BOONEN, 64).

Zie ook: RODE LEEUW, WITTE LEEUW

83. LINDEKES
vóór 1725: huijs genaempt *de lindekens* west de herentalsche straet, H 32v; 1759: in de herentalsch straet achter het huijs *de Lindekens*, noort het straetien loopende naer de cleijne beke, O 2v.

84. LINDENBOOM
1759: in de otterstraet een huijs hof, genaempt *den lindeboom*, O 42v.

85. LOVEN
1759: huijs ende hof genaempt *Loven*, suijs de otterstraet, O 69v.
Verwijst naar de stad Leuven.

86. LUIPAARD
1602 aen(de) huijsinge geheeten *den luijpaert*, SR1026 6v; vóór 1725: aen de cingule van de merckt huys genaempt *den luijpaert*, noort den Cingule, H 1r.

Gelegen naast het huis "de Tinnen Pot".
De gaande en aanzierende leeuw noemt men in de heraldiek "lui-paard" (BOONEN, 65).
87. MOLEKE
1759: in de otterstraet een huijs enhof genaempt *het moleken*, O 45v.
88. MOLENHOF
1550-51: huys hof geheyten *den molenhoff* gelegen tot Turnh(out) inde gash(uy)sstraet zuyt aenden molenpat, SR1009 150v.
89. MOLENIJZER
vóór 1725: inden Cingule vande merckt huijs genaempt *het meulen-ijzer*, noort den Cingule, H 7r.

Het molenijzer is het ijzeren kruis dat in de bovenste steen of looper is ingewerkt en waarin zich de spil bevindt die deze steen doet voortbewegen. Als huisteken duidde het vaak de woning van een molenaar aan. In de heraldiek verwijst het molenijzer naar de heerlijke molenrechten. Tenslotte is het molenijzer een oud rechtssymbool dat wijst op het stapelrecht (BOONEN, 65).
90. MORIAAN
vóór 1727: inde gashuys Straet seker huys genaemt *den Moriaen*, G 44r.

Moriaan: oorspronkelijk 'inwoner van Mauretanië', later veralgemeend tot 'neger'. Uithangborden met een negerhoofd met een rokende pijp in de mond vond men vooral aan tabaks- en snuifwinkels. Tabak kwam immers uit Amerika en men stelde zich de negers, die de tabak plantten, voor als Moren. Het Moriaanshoofd is echter ook een heraldische figuur, die op sommige familieschilden voorkwam (BOONEN, 65; HELSEN, 23).
91. MORIAANSHOOFD
1514: In de Otterstraat, het huis *het Moriaenhoot* geheeten, nu het vercxken; 1514: op huys hof geheeten *het Moriaenshoofd*, noort het voirscreven Veirxken, ... west aende merct.

92. MORTIER
vóór 1714: huijs genaempt *den mortier*, suijs de cingule, P 160r.
93. NOTENBOOM
vóór 1714: huijshof genaempt *den noten boom*, noort de erve P.P. minderbroeders, P 2v.

Zie ook: KLEINE NOTENBOOM
94. ONDANK
vóór 1714: huijs bij St° Ewoutscappelle genaempt *den ondanck*, P 145v.
95. OOIEVAARSNEST
1514: *Den Oyversnest* int Cortstraetken; 1600: op huys hof geheeten *den Oyvaers nest*; 1759: huijs brouwerij en mouthuys en hof genaempt *den hoijvaeijersnest*, noort het papestraettien, O 108r.

De ooievaar was een geluksbode.
96. OSSENHOOFD
1525: huysinge staen(de) tot Turnhout aenden Cinghel geheyten *dossenhoofd*, SR995 179r; 1550-51: huysinge en(de) hovinge geheyten *het ossenhooft*, SR1009 52v; 1550-51: huys hof metder toebehoortten geheyten *dossenhoost* gelegen tot Turnhout aenden Cinghel, SR1009 52v.
97. OSSENKOP
1759: huijsinghe genaempt *den ossencop*, west de corenmerckt, O 17r; 1759: aende corenmerckt een huijs ende hof suijs het huijs *den ossencop* west de graenmerckt, O 93r.

Gelegen naast het huis "Sint-Joris".
De ossenkop hing oorspronkelijk uit bij leerhandelaars (BOONEN, 67). HELSEN vermeldt voor Lier een huis met de naam *het ossenhooft* dat eigendom was van het ambacht der beenhouwers (HELSSEN, 24).

Zie ook: RODE OS
98. OTTER
vóór 1714: huys genaempt *den otter*, P 125r; 1759: huijsinghe met den hof genaempt *den Otter* oost het beeckstraettien, O 30v.
99. OUDE STAD
1481: huysinge geheiten dat *oue(n) stat*, SR975 95v

100. OUDE TROUWE
vóór 1714: huyshof gestaen inde potterstraet gen(aem)pt *de Oudetrouwe*, P 84v.
101. PALMBOOM
vóór 1714: huys gestaen inde potterstraet genaempt *den palmboom*, P 119r.
102. PARADIJS
vóór 1725: in dotterstraet huijs genaempt *t' paradijs*, suijs de Canouikerssen regulier van t' H(eilig) graff, noort de Otterstraet, H 1r.
Fantasiennaam voor een paradijselijke plek.
103. PELIKAAN
a. vóór 1714: huijs gestaen aende cingule genaempt *den pelicaen*, suijs den cingule, P 153r.
b. vóór 1727: huyshof gestaen inde gasth(uys)straet genaemt *den Pellicaen*, G 76v.
c. 1514: huis hof den sleutel achter tkerckhof op de noortsijde nefen den *Pellecanen*, oost *Pellecaen*, zuyt de verckensmerckt; 1600: op huys hoff geheeten *den Pelicaen* en de herberge geheeten den Engel, zuyt de verckens merckt.
De pelikaan is een mythologische vogel die zijn borst doorboort om met zijn bloed zijn jongen te voeden. Vandaar dat hij in de christelijke symboliek ging fungeren als beeld van Christus, als symbool van toewijding en liefde. Wat profanerend, stond de pelikaan soms op de gevel van herbergen. Heraldisch wordt de vogel altijd voorgesteld met drie jongen (BOONEN, 68).
104. PESTHUIS
vóór 1714: huijs genaempt *het pest huijs*, west het gasthuijs, P 186v.
Hiermee is de lazerij bij het gasthuis bedoeld, waar melaatsen, pestlijders en andere besmettelijke zieken verzorgd werden.
105. PLAS
1550-51: huysinge en(de) hovinge geheeyten *den plassch*, gelegen opte graetecker, SR1009 280v.
106. POORT
1550-51: huyshoff geheeyten *de poort*, gelegen tot turnhout aenden Cinghel, zuyt aende Cinghel, SR1009 156r.

107. POPPEL WEELDE EN RAVELS
vóór 1714: huijshof genaempt *poppel weldt ende ravel*s, P 62r.
108. POSTHOORN
vóór 1714: huijshof gestaen achter *den posthoren* inde potterstraet, P 39r.
Bevond het postgebouw zich in de Patersstraat? Of was het een herberg met een posthoorn als uithangbord?
Bij de ontwikkeling van het postbedrijf hingen veel herbergiers de posthoorn uit, als aanbeveling voor de koeriers die een pleisterplaats zochten (BOONEN, 69).
Zie ook: HOORN
109. PRINS
vóór 1727: inde gasthuysstraet huys genaemt *den prins*, G 49r.
110. PRINS KARDINAAL
vóór 1727: inde gasth(uys)straet seker huyshof, genaemt *den prins cardinael*, G 51r.
111. PRINS VAN LUIK
1759: huijsinghe gelegen inde otterstraet by de maese genaempt *den prince van luijck*, oost de maese, suijs de maese, O 2v.
Hoewel Turnhout waarschijnlijk vanaf het begin deel uitmaakte van het bisdom Kamerijk, duikt niettemin een huisnaam op die kennelijk verwijst naar de soeverein van het prinsbisdom Luik. De rivier de Wamp vormde vóór 1559 de scheiding tussen de bisdommen Kamerijk en Luik. In 1559 werd het bisdom Antwerpen opgericht, waartoe ook Oud-Turnhout voortaan behoorde.
112. REGENBOOG
vóór 1725: inde herentalsstraet huijs gen(aem)pt *den regenboogh*, ooght de (herentals)straet, H 15v.
De regenboog was in het Oude Testament het teken van het verbond tussen God en de mensen (BOONEN, 72).
113. RODE DEUR
1579: huijsinghe geheeten *de Roode deure*, B 102r.
114. RODE HAND
1602: hofstede geheeten *de roode handt* gelegen aen Sinte Ewouts Cappelle, oost aen deckerstraete, SR1026 18v.
Zie ook: BLAUWE HAND, VIERDE HAND

115. ROOD HERT OF OUD HERT

1514: Huis aende merckt geheeten *de rooden oft ouden Hert*, noort Zeger Brouwers oft witten Hert; 1514: Dierick van Looven, op zijn huys aen *de merct* gheheeten *den Rooden hert*; 1600: Op huys hof aen de merckt geheeten *de Roode hert*; vóór 1727: huijs gestaen aen de Cingule van de Merct, genaemt *den rooden hert*, oost den Cingule, G 58r.

Zie ook: HERT, WIT HERT

116. RODE LEEUW

a. vóór 1714: huijs genaempt *den rooden leeuw*, oost de potterstraet, P 128r.

b. vóór 1727: op den hoeck van de gasth(uys)straet huys met een cleyn huysken aengelegen genaemt *den rooden leeuw* oost den Cingule, G 56r.

De rode leeuw was het heraldisch teken van het graafschap Holland, maar hij kwam ook voor op het wapen van Henegouwen, Luxemburg en Limburg (BOONEN, 74).

Zie ook: LEEUW, WITTE LEEUW

117. RODE OS

vóór 1725: inde potterstraet huysinghe genaempt *den rooden osch*, H 2r.

Zie: OSSENHOOFD, OSSENKOP

118. ROOD SCHILD

1460: huijsinghe en(de) hovinghe geheiten *den Roden schilt* geleghen west opten hoeck vande he(re)ntalsche strate, SR975 35v; 1481: huysinghe geheiten *den Rod(en) Schilt*, SR975 65v; 1514: Aen de merckt ... in *den rooden schilt*; 1514: inden *Rooden Scilt*, noort de merct; 1514: in den *Roden Schilt*; 1600: aent huys geheten *den Rooden Schilt* op den hoeck van de Herenthalsstraet.

Zie ook: GROEN SCHILD, KLEIN GROEN SCHILD

119. ROOS

1550-51: huys hof geheyten *de Rose* gelegen tot Turnh(out) aende merct, SR1009 253v; vóór 1727: huijsinghe ende hof gestaen aen de Cingule vande Merckt, genaemt *de Roos*, oost de singule, G 65v; vóór 1727: aen de Cingule vande Merct, seker huys hof genoemd *de Roose*, oost den Cingule, G 62r.

Vaak gebruikte huis- en herbergnaam, ontleend aan de heraldiek, waarin ze de belangrijkste bloem is (BOONEN, 76).

120. SALLEM

1514: in den tennen pot, op huys hof aen de merckt *den Sallem*, nu den tinnen pot; 1514: op huys hof aende merct *den Sallem*, nu den tynen pot.

Zie ook: TINNEN POT

121. SARACEENSHOOFD

1759: huijshof gelegen aen den cingule van de merckt genaempt *het sarasijnshoofd*, west de corenmerckt, O 89v.

Saraceen: naam waarmee de Arabieren in Spanje en aan de noordwestkust van Afrika benoemd werden; algemene benaming voor de Mohammedanen uit de landen aan de Middellandse Zee (WNT XIV, 103).

122. SCHAAKBORD

1514: Op syn hoochuys metten stalle, west in de Herentalstrate ... noort aent *tsaekbert*; 1514: op zijn hooch huys metten stalle, west aen de Herentalsstrate ... noort aent *scaekbert*; 1514: huys in de Herentalsstrate aen ... *tsaekbert*.

Typische naam voor een herberg, waar men zich vermaakte.

123. SCHEENKE

1550-51: de huijsinghe geheyten *het scheenken*, SR687 182r.

124. SCHEPENHUIS

1514: Op huys hof achter de Halle, oost *schepenhuis*; 1514: zuyt ... de merckt oft *schepenhuis*.

Zie ook: STADHUIS

125. SCHILD VAN NASSAU

1525: huysinghe en(de) hovinghe geheyten *den schilt van nassouwen* gelegen tot turnh(out) aenden cinghel, SR995 82r.

Verwijzing naar de dynastie van Nassau/Oranje. In 1648, met de vrede van Munster, werd de heerlijkheid Turnhout overgedragen aan het Huis van Nassau. Anno 1711 kwam Turnhout in het bezit van de Pruisische koningen.

126. SCHUTTERS HOF

- a. vóór 1714: inde cortte beggijne straet huijs recht tegenover *het schutters hof*, P 178v.
- b. 1514: Op huys hof ... noort *den schuttershof* ende is *de schuttershof* mede bepant; 1514: huys hof ... noort *den scuttershof* en is *den scuttershof* mede bypant; vóór 1714: huijs gelegen achter in de potterstraet, west *het schuttershof*, P 10r; vóór 1714: huijs ... west *het schuttershoff* noort het loopken, P 81r.

Huisnaam die verband houdt met de schuttersgilden.

Zie ook: GROOT SCHUTTERS HOF, KLEIN SCHUTTERS HOF

127. SINT-ANNA

- a. 1602: huijs geleghen achter scheer(en) huijs alhier geheeten *Ste Anna*, SR1026 19r; vóór 1725: huijs gestaen aen den cingule gen(aem)pt *St Anna*, noort de cingule, H 12v; 1759: huijs gestaen achter het stadhuijs genaempt *St Anna*, noort den cingule, O 94r.
- b. vóór 1725: inde Otterstraet huijs gen(aem)pt *Ste Anna*, H 1v; 1759: huijs ende hovinghe genaempt *St anne*, suijs d' otterstraet, O 71v.

128. SINT-ANTONIUS A PADUA

vóór 1714: huijshof gestaen inde potterstraet gen(aem)pt *ste anthonius a padua*, P 16r.

129. SINT-BARBARA

1759: huijsingen genaempt *ste barbara*, noort de maes, O 58r.

130. SINT-JAN

vóór 1725: huijs gen(aem)pt *St. Jan*, H 73r.

131. SINT-JORIS

1759: huijs gelegen aen den cingule van de merckt genaempt *st. joris*, west de corenmerckt, O 17r.

Sint-Joris was een Romeins veldheer onder Diocletianus. Volgens de legende verloor hij de stad Baireuth in Syrië van een draak die de stad terroriseerde. Als patroon van de schuttersgilden was hij in de middeleeuwen zeer populair (BOONEN, 78).

De Sint-Joris- of kruisbooggilde werd al in 1387 ingesteld door Maria van Gelder, vrouwe van Turnhout (GVS, 520).

132. SINT-MERTEN

vóór 1727: inde Otterstraet huys hof genaemt *Sinte Merten*, G 71r; 1759: huijs hof genaempt *ste merten*, suijs de otterstraet, O 77r.

133. SINT-NICOLAAS

vóór 1714: huijs genaempt *ste nicolaes*, P 167r.

134. SINT-PIETER

vóór 1725: huijs aenden cingule genaempt *Ste Peeter*, suijs den cingule, noort t' hof van raust, H 22v.

Deze naamgeving is zonder twijfel beïnvloed door de nabijheid van de Sint-Pieterskerk.

135. SINT-PIETERSKERK

1460: opte *kerke van Sinte peter* tot Turnhout, SR975 39v; 1481: priester in *Sinte pete(r) kerke* tot Turnhout, SR975 64r; 1500: *de keercke van Sinte peet(er)* tot Turnhout, SR977 281r; 1525: inde *kercke van Sinte Peeters* tot Turnhout, SR995 172r; 1601: *S(in)te Peeters kercke*, tot Turnhout, SR1026 7r; 1650: *S(in)te Peeters Kercke*, SR1032 12v; 1650: *kercke van S(in)te Peeters* alhier, SR1032 35v; vóór 1714: acker gelegen tot papenbruggen oost *ste peeters kercke* alhier, noort het clooster van huijberghen, P 117v.

136. SINT-SEBASTIAAN

- a. vóór 1725: huijs gen(aem)pt *St sebastiaan* gestaen in de herentalsstraet, west de herentalsstraet, H 71r.
- b. 1759: in de otterstraet een huijs hof genaempt *ste sebastiaan*, O 45r.

In Oud-Turnhout was sinds de 14de eeuw een handbooggilde met als patroon Sint-Sebastiaan bedrijvig. In 1695 werd in Zevendonk een Sint-Sebastiaansgilde in het leven geroepen (GVS, 520).

137. SINT-THEOBALDUSKAPEL

1514: *St. Eeuwouts capelle*; 1525: huysinge en(de) hovinge gelegen aende *cappel van sinte theeuwauts* oost aen de luyck straet, SR995 157v; 1525: huysinge en(de) hovinge geleghen achter *de capelle van sint theeuwauts*, SR995 56r; 1525: aende *cappel van sinte theeuwauts* oost aende ecker straet, SR995 181r; 1550-51: huys hof gestaen tot Turnhout by *st Theeuwouts cappel*, SR1009 259r; 1550-51: huys hof metden bogart gelegen tot Turnhout achter *St Theeuwouts cappel*, SR1009 185r; 1550-51: *Ste Theeuwauts cap-*

pelle, SR1009 236r; 1600: *Sinte Ewoutscappelle*; 1602: hofstede gelegen aen *Sinte Ewouts Cappelle*, oost aen deckerstraete, SR1026 18v; 1601: hoffstede gelegen aen *S(in)t Eeuwouts Capelle*, SR1026 35v; vóór 1714: huyshoff gelegen bij *Ste Teobalduscappelle*, P 181r; vóór 1714: huijs gelegen bij *st ewauts cappelle* oost het Luckerstraettien, suyt de herbane, P 72r; vóór 1714: achter *ste Theobaldus cappelle*, P 182r; vóór 1717: onder de groote Luchtermeir achter *St Theobaldus Capelle* seker huijs, suijt t' Capelle seker huijs suijt t' capel water, west de heirbane, He 107r; vóór 1717: *Ste Eeuwauts Capelle*, He 106v; vóór 1727: Block gelegen bij *Sinte Ewauts Capelle*, G 47v; 1759: huijs ende hof achter inde pottersstraet bij *ste ewauts capelle*, O 102v; 1935: *Sint-Theobalduskapel*, KB35; 1973: *St Theobalduskapel*, KB73.

138. SLEUTEL

a. 1460: huysinge en(de) hovinge geheiten *den Slotel* geleg(en) inde he(re)ntals strate, SR975 43r.

b. 1514: huis hof *den sleutel* achter tkerckhof op de noortsijde nefen den Pellecanen, oost Pellecaen, zuyt de verckensmerckt; 1525: huys en(de) hoff geheyten *den slootel*, SR995 122v; 1600: op huys hoff *den Sleutel* achter tkerckhoff op de noortsijde, oist geweest Nicaes van Caverson, nu den Cleynen Enghel, zuyt de verckensmerckt; vóór 1714: naast de Pellicaen een huijs genaempt *den sleutel*, suyt den cingule, P 153r.

Een sleutel kon het uithangbord sieren van een smid of van een slotenmaker.

139. SPIEGEL

1514: in *den Spiegel*; 1514: *den Spiegel*; 1600: in *den Spieghel*; 1651: huijsinghe genaempt *den Spigel* gestaen aen(de) Cingule, alhier, SR1032 25r; 1759: huijs hof aende corenmerckt genaempt *den spiegel*, west de graenmerckt, O 93r.

Deze huisnaam dankt zijn ontstaan aan de vroegere gewoonte om een spiegel uit te hangen tegen demonen en boze geesten: men geloofde dat dezen zichzelf doodden als ze in een spiegel keken.

140. SPINNEKOP

vóór 1727: huyshof gelegen inde klinckstraet gen(aem)pt *de Spinnkop*, G 82v; 1759: in de clinckstraet een huijs en hof genaempt *de spinnekop*, west den voetwegh, noort de clinckstraet, O 39v.

141. STADHUIS

1759: huijs gestaen achter *het stadhuijs* genaempt St Anna, noort den cingule, O 94r.

Zie ook: SCHEPENHUIS

142. STAD LUIK

1759: huijs en hof gelegen in de otterstraet genaempt *de stad Luyck*, suijt de quackelstraet west de maese, O 41r.

Woningen werden wel eens genoemd naar de plaats van herkomst van hun bouwer of eigenaar. Vaak ook diende de naam als een lokmiddel voor kooplui en reizigers die uit die stad kwamen (BOONEN, 79).

143. STEEN

1514: op huer huys ... dat men heet *het Steenken*, oost en noort aen tkerckhof, zuyt en west de merct; 1600: huys aent kerckhof modo geheeten *het Steentken*; 1651: huijsinghe genaempt *het Steentken* gestaen aen(de) havermerckt alhier oost/noort het kerckhoff, west de pleijne, SR1032 50v; vóór 1714: huijs genaempt *het steen*, gelegen opde merckt, oost ende noort het kerckhof, P 85v; 1945: *Het Steen*, AB plan 62.

144. STER

vóór 1714: huijsinghe genaempt *de sterre*, P 134v.

Hemellichamen als uithangtekens hebben hun oorsprong in het heidense geloof dat deze invloed uitoefenen op het leven van de mens (BOONEN, 79).

Zie ook: ZEVEN STERREN, KLEINE ZEVEN STERREN

145. TINNEN POT

1514: in *den tennen pot*, op huys hof aen de merckt den Sallem, nu *den tinnen pot*; 1514: op huys hof aende merct den Sallem, nu *den tynen pot*; 1550-51: huysinge en(de) hovinge metder toebehoortten en(de) driesch oft bogaert geheyten *den tennen pot* gelegen tot Turnhout aenden Cinghel, SR1009 331r; 1600: Huis geheeten *den Tennen Pot* aende merckt; 1602: huijsinghe gelegen aen(den) Cingel genaempt *den tennenpot*, oost aen(de) huijsinghe geheeten den luijpaert, SR1026 6v; 1650: huijsinghe, hovinghe geheeten *den tennen poth*, SR1032 19r; vóór 1727: aende Cingule van de Merckt voor aende Gasthuys straet huys genaemt *de tennen pot*, suyt den Molenpadt, G 1r.

Dit voorwerp prijkte oorspronkelijk aan de gevels van wijnhandelaars. J.E. JANSEN (*Taxandria* N.R. VI, 1934, 114) citeert de volgende Turnhoutse verordening: "Wynvercoopers moeten den tenen pot vuythanghen voor de deure".

Zie ook: SALLEM

146. TOREN
vóór 1727: huysinghe ghe-naemt *den thoren*, gestaen aenden Cingule aende Merckt, G 75v.
147. TROMPET
vóór 1714: huijshof gelegen aende warande genaempt *de trompette*, west den prinsesse stal, noort den parinck, P 31v.
148. VALK
vóór 1714: huys hof gestaen inde potterstraet genaempt *den valck*, P 40v; vóór 1714: noort *den valck*, P 40r.
Grenst aan het huis "de Witte Duif".
De valk, de vogel die werd afgericht voor de jacht, kwam vaak voor op uithangborden van herbergen. Het Turnhoutse Grotenhoutbos, waarvan het huidige Gielsbos een restant is, was een van de jachtwaranden van de hertogen van Brabant.
Zie ook: DRIE VALKEN
149. VALKENBERG
1481: huysinge en(de) hovinge geheeten *valkenberch* geleg(en) inde hee(re)ntalsche st(ra)te, SR975 74r.
150. VARKEN(TJE)
a. 1759: huijs ende hof opde graetacker genaempt *het vercken*, O 84r.
b. 1514: In de Otterstraat, het huis het Moriaenhoot geheeten, nu *het vercxken*; 1514: op huys hof geheeten het Moriaenshooft, noort het voirscreven *Veirxken*, ... west aende merct; 1600: *Het Verckken* (huys hof).
151. VERKEERDE WERELD
vóór 1714: huijs gestaen inde herentalsche straet genaempt *de ver-keerde weirelt*, P 51v.
Populair satirisch teken. De gevelsteen toont de wereld als een rijksappel, ondersteboven: de wereld op zijn kop (BOONEN, 82).
Zie ook: WERELD

152. VIERDE HAND
vóór 1727: aen den Cingule vande Merct seker huys genaemt *de vierde handt*, oost de Cingule, G 57r.
Zie ook: BLAUWE HAND, RODE HAND
153. VIER EVANGELISTEN
1759: huijs hof in de clinckstraet genaempt *de vier evangelisten*, O 42r.
Bijbels geïnspireerde huisnaam.
154. VIER HEEMSKINDEREN
vóór 1727: huys, gelegen inde potterstraet, genaempt *de vier hems-kinderen*, G 44v.
De vier zonen van graaf Haymijn van Ardennen, Adelaert, Ritsaert, Writsaert en Renout streden op het Ros Beiaard jarenlang tegen Karel de Grote. Vooral door het volksboek "Een schoone historie van de vier Heems-Kinder" werd hun verhaal zeer populair (BOONEN, 83).
155. VOGELZANG
vóór 1725: huijsken genaempt *den vogelesanck* gestaen t' eijnde de cortte gasthuijsstraet, ooght den loop, noort de straet, H 12v.
156. VOORHOF VAN RAUST
vóór 1714: huijs gelegen inden hoeck genaempt *het voorhof van raust*, P 169r.
Zie ook: HOF VAN RAUST
157. WAN ALIAS KEULEN
vóór 1729: huys ghelegen inde Gasth(uy)sstraet genaemt *de wan alias keulen*, G 46r.
Het eerste deel van deze dubbelnaam herinnert aan een werktuig van de landbouwer: Mnl. *wanne* "een breede holle bak tot zuivering van het koren na kaf, strootjes e.a." (MNW IX, 1644). Maar het tweede deel verwijst naar de stad Keulen in Duitsland.
158. WERELD
vóór 1725: huijs gelegen voor in d' otterstraet genaempt *de weirelt*, suijs de nonnen van t h(eilig) graf, H 84r; 1759: voor in de otterstraet een huijs genaempt *de wereldt*, suijs de nonnekens vant' h(eilig) graf, O 25r.
Zie ook: VERKEERDE WERELD

159. WILDEMAN

- a. 1514: Huis aan de merckt, *de Wildeman*; 1514: huys hof aende merct *de Wildeman*; 1525: huysinghe en(de) hovinghe geheyten *den wildeman*, geleghen aenden cinghel, SR995 56v; 1600: huys hof aende merckt geheeten *den Wildeman*.
- b. 1550-51: huys hof geheyten *den wilden man* gelegen tot Turnh(out) inde gasthuysstraet, SR1009 245r.
- c. vóór 1714: huijs gestaen op den hoeck van de cortte begyne ende potterstraet, oost de potterstraet, noort de cortte beggynestraet, genaempt *den wildeman*, P 116r.
- d. 1759: huijshof gelegen in d'otterstraet genaempt *den wildeman*, O 41r.

Zeer verspreide huisnaam. De Wildeman is een mythologisch figuur: een naakte reus, begroeid met mos en gewapend met een knots. Zo wordt hij op uithangborden gewoonlijk ook voorgesteld. Verschillende verklaringsmogelijkheden: symbool van de dronkaard en dus herbergnaam. Of een afbeelding van een bijbelse figuur als Goliath of Samson. Het 15de-eeuwse volksboek "Een Schoonen Historie van de Twee Gebroeders en vroomen Ridders Valentijn en Ourson, den Wilden Man" heeft bijgedragen tot de populariteit van dit woord als huisnaam (BOONEN, 84).

160. WITTE DUIF

- vóór 1714: huijshof gestaen inde potterstraet genaempt *de witte duif*, noort den valck, P 40r.
Gelegen naast het huis "de Valk".

161. WIT HERT

- 1514: Huis aende merckt geheeten de rooden oft ouden Hert, noort Zeger Brouwers oft *witten Hert*; 1600: huysinghe geheeten *den witten hertte*, SR1026 7v; vóór 1727: huys hof gestaen inde Cingule genaemt *den witten hert*, oost de Cingule, G 59r.

In de mythologie was het witte hert met de gouden keten aan Diana, de godin van de jacht, gewijd. Het werd gedood door Agathokles (BOONEN, 58).

Zie ook: HERT, ROOD OF OUD HERT

162. WITTE LEEUW

- 1600: op huys hof aende merckt geheeten *den Witten Leeuwe* wesende den hoeck vander Otterstraet ... zuyt d'Otterstraet, west de merckt, noort Jan Pauwels; vóór 1714: huys hof gelegen aen de cingule genaempt *den witten leeuw*, suyt de cingule, P 160r.

Zie: LEEUW, RODE LEEUW

163. WIT PAARD

- 1600: Huys hof, *het Witpeert*; vóór 1725: inde herentalssche straet twee huijsingen, d' eene genaempt *t' wit peirt*, ende d' ander de bonte Coij, ooghst de herentalstraet, suijs den molenwegh, H 18r.

164. ZEISSIE

- vóór 1727: huys hof inde Gasthuysstraet genaemt *de zeyssie*, G 25r.

165. ZEVEN STERREN

- vóór 1727: huys, brouwerij, genaemt *de seven sterre*, G 8v.

Zie: STER, KLEINE ZEVEN STERREN

166. ZIEKHUIS

- 1601: huys hof gelegen aende(n) houten haspel alhyer geheeten *het sieckhuys*, SR1026 16r.

167. ZOETE NAAM (JEZUS)

- 1600: Huis geheeten *den Sueten Naem Jesus*; 1759: huijs ende hof gelegen in d' otterstraet genaempt *den Soetennaem*, O 40v.

Vaker voorkomende huisnaam (ook in Lier en Maaseik geattes-teerd). Christelijk geïnspireerd.

168. ZON

- 1514: In de Otterstraat, huis geheeten *de Sonne*; 1514: op huys hof int Otterstrate gheheten *de Sonne*; 1759: huijs hof genaempt *de sonne*, suijs de otterstraet, O 77v.

Hemellichamen kwamen veelvuldig voor op gevelstenen en uithangborden. De oorsprong hiervan ligt in de oude heidense verering van de zon en de sterren. De Morgenzon was niet ongewoon bij handelaars die vroeg moesten opstaan (BOONEN, 87).

169. ZWAAN

- vóór 1727: een huys hof gestaen aenden vergulden hoeck genaemt *de Swaen*, noort de boter Merckt, G 81v.

De zwaan speelt niet alleen een belangrijke rol in de heraldiek, maar was ook als huisnaam zeer populair wegens het bekende volksboek "Een schone ende miraculeuse Historie vanden Ridder metten Swaene" (1515). In Brabant en Vlaanderen duidde het woord *zwane* een waterput aan nabij een brouwerij. Zo is de naam vaak overgegaan op de brouwerij zelf of op de herberg (BOONEN, 88).

Zie ook: DRIE ZWAANTJES

170. ZWARTE HOED
vóór 1725: inde herentalsstraet huijs genaempt *den swertten hoet*,
ooght de (herentals)straet, 17r.
171. ZWARTE RUITER
a. vóór 1714: huijsinghe gestaen in de potterstraet genaempt *den swarten ruyter*, P 122r.
b. vóór 1727: inde gasthuys Straet huys genaemt *den Swerten ruyter*, G 24r.

Ligging van de huizen in het centrum van Turnhout

Markt:

Akkerman, Blauw Schaap, Drie Valken, Eenhoorn, Elzenhuis, Engel (hoek Potterstraat), Groen Huis, Grote Engel, Grote Gevel, Grote Keizer, Halve Maan, Havermaat, Heibloem, Helm, Hert, Hoorn, Keizer, Kleine Keizer, Land van Beloften, Leeuw (hoek Otterstraat), Luipaard, Molenijzer, Mortier, Ossenhoofd, Ossenkop, Pelikaan, Poort, Rood Hert of Oud Hert, Roos, Sallem, Saraceenshoofd, Schild van Nassau, Sint-Anna, Sint-Joris, Sint-Pieter, Sint-Pieterskerk, Spiegel, Stadhuis, Steen, Tinnen Pot, Toren, Vierde Hand, Wildeman, Wit Hert, Witte Leeuw (hoek Otterstraat).

Papenstraatje:

Ark van Noë, Bonten Mantel (hoek), Heilig Plein, Kleine Notenboom, Klooster van de paters Minderbroeders, Notenboom, Ooievaarsnest

Herentalsstraat:

Aston (hoek Markt), Bonte Koe, Goudbloem, Groenendaal, Groot Huis, Hof van Tielen, Klooster der Norbertinessen, Leirs, Lindekes, Regenboog, Rood Schild (hoek Markt), Schaakbord, Sint-Sebastiaan, Sleutel, Valkenberg, Verkeerde Wereld, Wit Paard, Zwarte Hoed

Otterstraat:

Biekorf, Drie Kandelaars, Est, Gapert, Gebloemde Haag, Groen Schild, Grote Boerendans, Haan, Kalverendans (hoek Kwakkelstraat), Kleine Boerendans, Klok, Koning David, Kromhout, Kroon (hoek Markt), Lindenboom, Loven, Moleke, Moriaanhoofd, Otter, Paradijs, Prins van Luik, Sint-Anna, Sint-Barbara, Sint-Merten, Sint-Sebastiaan, Stad Luik, Varkentje, Wereld, Wildeman, Zoete Naam (Jezus), Zon

Potterstraat:

Bosboom, Doornboom, Eenhoorn, Groot Muizennest, Groot Schuttershof, Grote Singel (hoek Potterstraat), Hummeke, Keizerlijk Wit Paardeke, Kleine Engel, Klein Groen Schild, Kleine Moespot, Klein Schuttershof, Koolveld, Laurierkroon of Grote Moespot, Oude Trouwe, Palmboom, Posthoorn, Rode Leeuw, Rode Os, Schuttershof, Sint-Antonius a Padua, Sint-Theobalduskapel, Valk, Vier Heemskinderen, Wildeman (hoek Korte Begijnenstraat), Witte Duif, Zwarte Ruiter

Gasthuisstraat:

Cupido, Draak, Drie Zwaantjes, Hefwagen, Molenhof, Moriaan, Pelikaan, Prins, Prins Kardinaal, Rode Leeuw (hoek Markt), Wan alias Keulen, Wildeman, Zeissie, Zwarte Ruiter

Korte Gasthuisstraat:

Kleine Zeven Sterren, Vogelzang

Kwakkelstraat:

Bolbaan

Klinkstraat:

Brouwketel, Spinnepkop, Vier Evangelisten

Korte Begijnenstraat:

Lammerenberg (hoek Lange en Korte Begijnenstraat), Schuttershof

Graatakker:

Berman en Linthof, Duifhuis, Plas, Varken

Bij de Sint-Theobalduskapel:

Blauwe Hand, Ondank, Rode Hand

Bij het kasteel:

Hof van Raust, In 't Hoekske, Trompet, Voorhof van Raust, Zwaan

Bij het Gasthuis:

Klein Moleke, Lazerij, Pesthuis

Aan de Houten Haspel:

Klein Antwerpen, Ziekhuis

Nieuwstad:

Groen Huis

Ligging onzeker of onbekend:

Drie Koningen, Drie Tamboers, Groen Huis, Ijzerman, Kerkhuis, Oude Stad, Poppel Weelde en Ravels, Rode Deur, Scheenke, Sint-Jan, Sint-Nicolaas, Ster, Zeven Sterren

BRONNEN

1. Onuitgegeven bronnen uit het stadsarchief van Turnhout

1. Bedezettersboeken

Sigel: Bron:

- B   Bedezettersboek. Buitenboek, 1579.
          O.n. (=oud nummer) 562.
- P   Bedeboek van de Potterstraat, vóór 1714. O.n. 603.
- PLS   Bedeboek van Papenbrugge, Lokeren, Stokt, 1714. O.n. 610.
- He   Bedeboek van de Heizijde, vóór 1717. O.n. 611.
- D   Bedeboek van Darisdonk, vóór 1721. O.n. 607.
- H   Bedeboek van de Herentalsstraat, vóór 1725. O.n. 601.
- G   Bedeboek van de Gasthuisstraat, vóór 1727. O.n. 602.
- ZW   Bedeboek van Zevendonk en Winkel, vóór 1729. O.n. 609.
- S   Bedeboek van Schorvoort, 1729. O.n. 608.
- O   Bedeboek van de Otterstraat, 1759. O.n. 604.

2. Schepenregisters

Sigel: Bron:

- SR975   Schepenregister, 1443-44, 1460-61, 1481-82. O.n. 975, n.n.
          (=nieuw nummer) 653.
- SR977   Schepenregister, 1500. O.n. 977, n.n. 655.
- SR995   Schepenregister, 1525. O.n. 995, n.n. 673.
- SR1009   Schepenregister, 1550-51. O.n. 1009, n.n. 687.
- SR1026   Schepenregister, 1600-1601-1602. O.n. 1026.
- SR1032   Schepenregister, 1650-51. O.n. 1032.

3. Rentmeestersrekeningen

Sigel: Bron:

RR432   Rentmeestersrekening, 1545-1546. O.n. 432, n.n. 100.

2. Uitgegeven bronnen

- W.H. CLAES, Plaatsnamen te Turnhout en Oud-Turnhout. *Taxandria* N.R. XI (1939). (Alfabetische lijst tot Braeckt incl.).
- J.E. JANSEN, De cijnsboeken van het land van Turnhout (1368, 1417, 1514-1561, 1600). *Taxandria* N.R. VII (1935), 21-62, 88-121, 138-174.
- J. VAN GORP, Plaatsnamen te Turnhout 1368. *Mededeelingen uitgegeven door de Vla. Top. Vereniging te Leuven. Bijlage V. Leuven*, 1934.
- F. VERBIEST, De oudste Turnhoutse cijnzen? De cijnsrollen van het Land van Turnhout (1340). *Taxandria* N.R. XXII (1950), 187-239.
- F. VERBIEST, Nog cijnzen te Turnhout vóór 1400. *Taxandria* N.R. XXIII (1951), 165-168.
- F. VERBIEST, Nog cijnzen uit 't Turnhoutse vóór 1450. *Taxandria* N.R. XXV (1953), 40-70.

3. Kaarten

Sigel: Bron:

- AB   Atlas der buurtwegen van Turnhout en Oud-Turnhout, 1845.
          Atlas des communications vicinales de la commune de
          Turnhout. Arrondissement administratif de Turnhout.
          Province d'Anvers.
- AW   Atlas der waterwegen, 1881.
          Kaartboek der niet bevaar- noch vlotbare waterlopen.
          Provincie Antwerpen. Arrondissement Turnhout. Gemeente
          Turnhout.
- K   Stadsplan van Turnhout, 1984. Schaal 1/10000.
- KB35   Stafkaart van België, opgesteld en gedrukt in het Militair
          Cartografisch Instituut. Herziening 1928. Brussel, 1935. Blad
          8/8. Schaal 1/10000.
- KB73   Stafkaart van België, opgesteld en gedrukt in het Militair
          Geografisch Instituut. Brussel, 1973. Blad 8/7-8, Beerse-
          Turnhout. Schaal 1/25000.

TTK Turnhout, toponymie volgens het kadaster; kaart getekend op de technische dienst van de stad omstreeks 1952. Schaal 1/10000.

4. Gemeente

Bundel met uittreksels uit het Register der Benamingen van het College van Burgemeester en Schepenen der stad Turnhout. Bewaard in het Stadsarchief.

Bibliografie

M. BOONEN, Huisnamen te Maaseik. Een historisch-naamkundige studie. *Maaseik*, 1981.

H. DE KOK & E. VAN AUTENBOER (reds.), Turnhout. Groei van een stad. *Turnhout*, 1983. (=GVS)

J. HELSEN, Huisnamen te Lier. *Toponymica V. Leuven/Brussel*, 1934.

A. MARYNISSEN, Bijdrage tot de toponymie van Turnhout en Oud-Turnhout. Licentiaatsverhandeling Germaanse Filologie. *Leuven*, 1985. 2 delen, LI + 604 blz.

MNW: E. VERWIJS & J. VERDAM, Middelnederlandsch Woordenboek. 10 dln. *'s-Gravenhage*, 1885-1952.

R. VAN DEN EECKHOUT, Toponymische bijdrage. In: Turnhout. Groei van een stad. Onder redactie van H. De Kok en E. Van Autenboer. *Turnhout*, 1983, 49-68.

WNT: Woordenboek der Nederlandsche Taal. *'s-Gravenhage/Leiden*, 1882 - .